

TÜRK CUMHURİYETLERİ'NİN BÖLGESEL GÜVENLİK KAYGILARI BAĞLAMINDA ULUSLARARASI ÖRGÜTLERLE İŞ BİRLİĞİ

Ömer Faruk KOCATEPE*

Öz

Sovyetler Birliği'nin parçalanması sonucu bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleri siyasi, askerî, ekonomik, etnik, dinî ve sosyal nitelikte bir dizi ciddi iç ve dış güvenlik tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu devletler ve coğrafya 1990'lı yıllardan bu yana uluslararası ilişkiler çalışmalarının dikkat çeken tartışma konularından birisi hâline gelmiştir. Türk Cumhuriyetleri'nin kapladığı Türkistan bölgesi; Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan, Afganistan, İran, Karadeniz ve Hazar Denizi tarafından çevrelenen bir coğrafyanın merkezini teşkil etmektedir. Bu alan yaklaşık 12 milyon km² olup 200 milyona yakın nüfusu da içerisinde barındırmaktadır. Dünyanın önde gelen önemli petrol ve doğalgaz havzalarından birisi olarak da öne çıkan bu coğrafyada varlıklarını korumak ve sürdürmek arzusunda olan Türk Cumhuriyetleri, karşı karşıya kaldıkları güvenlik ve sosyo-ekonomik zorlukları aşmak için birbirleriyle çeşitli iş birliği girişimlerine ihtiyaç duymaktadırlar.

Türk Cumhuriyetleri'nin çevresinde Afganistan, Rusya, Çin, İran ve Hindistan gibi ülkelerin bulunması nedeniyle ABD başta olmak üzere büyük güçlerin bölgeye olan ilgisinin artması, SSCB'nin dağılması sonucunda ortaya çıkan ortak sorunlar, Türk Cumhuriyetleri'ni ulusal egemenliklerini korumak için güvenlik ve iş birliği alanında realist politikalar belirlemeye yöneltmiştir. Günümüze dek Türk Cumhuriyetleri'ni bir araya gelmeye zorlayan güvenlik başta olmak üzere ekonomik, sosyal ve ulusal egemenlik gibi temel konularda 30 yıl içerisinde devletlerin iç siyasi gelişmeleri ve büyük güçlerin etkisi altında bazı konularda arzu edilen sonuca ulaşılmış, bazılarında ise hâlâ nihai sonuca erişilememiştir. Tüm bunlara karşın konjonktürel gelişmelere bağlı olarak yeni sorunlar da ufukta belirmektedir.

Geliş Tarihi: 25 Ocak 2022 - Kabul Tarihi: 14 Mart 2022.

Atıf Bilgisi: Ömer Faruk Kocatepe, "Türk Cumhuriyetleri'nin Bölgesel Güvenlik Kaygıları Bağlamında Uluslararası Örgütlerle İş Birliği", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 130, Sayı: 257, İstanbul 2022, s. 407-434. doi: 10.55773/tda.1060785.

* Araştırma Görevlisi Dr., Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Uluslararası İlişkiler Bölümü, okocatepe@kho.msu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8647-4634.

Bu çalışmada, Türk Cumhuriyetleri'nin üyesi olduğu uluslararası örgütlerin güvenlik problemlerinin çözümü ve askeri iş birliği imkânları üzerinde durulmuştur. Türk Cumhuriyetleri'nin üye oldukları örgütlerin mevcut güvenlik politikaları ve iş birliği girişimlerinin çıktuları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu bağlamda sırasıyla, Rusya öncülüğünde kurulan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü, Rusya-Çin ortaklığında kurulan Şanhay İş birliği Örgütü ve Türkiye ile birlikte kurulan Türk Devletleri Teşkilatı ele alınarak söz konusu örgütlerin güvenlik anlamında bölgeye etkileri değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Türk Cumhuriyetleri, Güvenlik, İş Birliği, Türk Devletleri Teşkilatı.

The Cooperation Of Turkic Republics With The International Organizations Within The Context Of Regional Concerns

Abstract

Turkic Republics which gained their independence as a result of the disintegration of the Soviet Union faced series of serious conflicts in both internal and external securities in fields of political, military, economic, ethnic religious and social. These republics and geography have become one of the conspicuous matters of debate in the study of International Affairs since the 1990's.

Middle East - Caucasus region which the Turkic Republics cover constitutes as a center of a geography that is surrounded by Russia, China, India, Pakistan, Afghanistan, Iran, Black Sea and Caspian Sea. The region is approximately 12 million km² and homes to roughly two hundred million people. The Turkic Republics who wish to both preserve and maintain their presence in this rich region that is prominent for its significant oil and natural gas basins need to work in cooperation with one another in various ways to cope with the security and social economic issues.

Due to the presence of countries like Afghanistan, Russia, China, Iran and India in the vicinity of Turkic Republics, increasing interest of the great Powers especially the USA in the region, common issues emerged as a result of the disintegration of the Soviet Union, forced the Turkic Republics to determine realistic policies in order to preserve their sovereignty both in their security and collaboration fields. In thirty years, the desired result has been achieved in some issues, under the influence of the internal political developments of states and the great Powers, on the basic issues such as economic, social and national sovereignty, especially security which has forced the Turkic Republics to come together until today, and the final result has not been achieved in others. Despite all this, new problems appear on the horizon due to the cyclical developments.

In this study, the solution of the security problems of the international organizations of which the Turkic Republics are members and the possibilities of military cooperation are emphasized. The current security policies of the organizations that the Turkic Republics are members of and the outputs of cooperation initiatives have been comparatively examined. In this context, the Collective Security Treaty Organization established under the leadership of Russia, the Shangai Cooperation Organization established in cooperation between Russia and China and the Organization of Turkic States (OTS) established together with Turkey will be discussed. The effects of organizations on the region in terms of security will be discussed.

Keywords: Turkic Republics, Security, Cooperation, Organization of Turkic States.

1. Giriş

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren dünyada siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda büyük değişimler meydana gelmiştir. Bu önemli değişimlerden biri de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) parçalanması ve devamında Soğuk Savaş'ın sona ermesidir. Böyle bir uluslararası ortamda Türk Cumhuriyetleri (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan) 1991'de Sovyetler Birliği'nden bağımsızlıklarını kazanarak kendi ulus devletlerini kurmuşlardır. Yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte uluslararası sistemde farklı politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Zira ortaya çıkan durum yeni aktörlerin doğmasına sebep olmuş ve bunun doğal sonucu olarak da yeni tehdit ve güvenlik tanımlamaları ortaya çıkmıştır.

Türkistan, jeopolitik ve jeostratejik açıdan uzun yıllardır küresel egemenlik mücadelesinin yaşandığı bir bölgedir. Avrasya'daki çok sayıda ülkeye şekil veren, tarihinin önde gelen devletleri tanımlaması yapılan bu coğrafya, 20. yüzyılın başından beri uluslararası güvenlik açısından dünyanın en önemli bölgesi olarak kabul edilmektedir. Dünya Hâkimiyet teorilerinden "*Kara Hâkimiyeti*" başta olmak üzere diğer jeopolitik teoriler¹ de bölgenin stratejik değerini belirtmiştir. Jeopolitik çalışmaların öncü isimlerinden Mackinder, ünlü Kara Hâkimiyeti Nazariyesi'nde, Türkistan'ı da kapsayan Kalpgâh'a (Heartland) hâkim olan gücün tüm dünyaya hâkim olacağını savunmuştur.² Ancak Türkiye Türklüğünün tarihi anlamda da ayrılmaz bir parçası olarak Türkistan, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük oranda göz ardı edilmiş bölgelerden birisi haline gelmiştir. Fakat Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında kurulan bağımsız cumhuriyetler ile Türkistan tekrar dikkatleri üzerine çekmiş; yer altı ve üstü kaynakları, geniş ve dokunulmamış alanları ve ulaşım altyapısı Türkistan'ı yeniden küresel ölçekte önemli ve stratejik bir bölgeye evirmiştir.³ Bölge, dönemin uluslararası sisteminin en önemli aktörlerinden biri olan Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu jeopolitik ve jeostratejik açıdan yeniden rekabet alanı haline gelmiştir.

Coğrafi açıdan önemli bir konumda bulunan Türkistan; Hazar havzası da dâhil olmak üzere, Ortadoğu'dan sonra dünyanın önde gelen ve miktar olarak da oldukça zengin enerji kaynaklarına sahiptir. Bölge; Rusya, Çin, İran, Hindistan, Afganistan ve Pakistan gibi stratejik öneme sahip ülkelere komşudur. Bulunduğu konum, Doğu ve Batı'yı bağlayabilecek köprü pozisyonu olması nedeniyle hem bölgesel hem de küresel güçler arasında güzergâh rekabeti ve enerji güvenliği açısından da önemli yer tutmaktadır.

İki kutuplu dönemin sonlanması ve SSCB'nin parçalanmasının akabinde Türkistan ülkeleri, küresel anlamda toplumsal ve demokratik değerleri kabul etmiş devletler olarak mevcudiyetlerini sürdürmeyi amaçlarken aynı zamanda da bölgesel anlamda birlikteliği sağlamak, çatışmalara son vermek ve güvenliklerini sağlamak adına birçok alanda iş birliği iradesi sergilemişlerdir.

¹ Kenar Kuşak Teorisi, Deniz Hâkimiyet Teorisi gibi teoriler bölgenin önemine vurgu yapmıştır.

² Halford John Mackinder, "The Geographical Pivot of History (1904)", *The Geographical Journal*, 2004, s. 298-321.

³ Peter B. Golden, *Dünya Tarihinde Orta Asya*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2018, s. 67.

Tüm dünyada süregelen küreselleşme ve bölgeselleşmeden Türk Cumhuriyetleri de etkilenmiştir. Küreselleşmenin yeni bir dönem başlatması ile birlikte devletlerarasında ekonomik, siyasi, sosyal, askerî ve kültürel ilişkiler giderek derinleşmiş ve iş birliği girişimleri artmıştır. Bunun yanında bütün dünyada artan aşırıçılık ve terör de Türk Cumhuriyetleri'nin ortak güvenlik sorunu haline gelmiştir. Bunun sonucunda, geçen 30 yıl içerisinde Türk devletlerinin kendi aralarındaki ilişkileri pekiştirecek çalışmalar sonucunda devletlere ortak kurumsal kimlik kazandıran önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Türk Cumhuriyetleri'nin kurumsal kimlik kazanmalarında etkili olan en büyük etkenlerden birisi de ortak tarih, dil, kültür mirasıdır. Türk Dünyası'nın saygın münevveri ve yol göstericisi İsmail Bey Gaspıralı, 1883 yılında zorlu izin alma sürecinden sonra Tercüman gazetesini çıkarmış ve Türk Dünyası'nda dil birliği oluşturulması yönünde önemli çabalar sarf etmiş, “*Dilde, Fikirde, İşte Birlik*” şiarı ile Türk Dünyası için geniş bir faaliyet alanı çizmiştir. İsmail Bey Gaspıralı'nın Türk Dünyası'na yönelik iş birliği planları günümüzde hâlâ geçerliliğini korumakta ve Türk Dünyası'nın ortak paydası olarak önemi günden güne artmaktadır.

Türk Cumhuriyetleri, bağımsızlıkları ile başlayan iş birliği arayışlarını her alanda sürdürmeye çalışmışlardır. Bu süre zarfında gerçekleştirilen bölgesel zirve toplantıları, henüz ortamın hazır olmaması ve gerekli zeminin oluşmaması, ülkeler arasındaki ikili sorunların giderilememesi gibi faktörlerden ötürü istenilen sonuca ulaşamamıştır. Lakin iş birliği ve kurumsallaşma bağlamında Türk Cumhuriyetleri'nin uluslararası arenada kendini göstermesi ve yeni uluslararası sisteme uyum sağlaması amacıyla Türkiye öncülüğünde Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri süreci bir forum olarak başlamıştır. Bu forum yıllar içinde iş birliği seviyesini artırarak Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY), Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKP) ve 2009 yılı itibarıyla de Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) gibi kurumlar ile kurumsallaşma sürecini tamamlamıştır. 2021 yılı Kasım ayı itibarıyla bu kurum Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak yeniden adlandırılmıştır.⁴

Bunun yanında Türk Cumhuriyetleri ekonomik ve siyasi bakımdan güvenliğini sağlamak ve tehditlere karşı koymak adına birçok bölgesel veya bölge dışı ittifaklara katılmıştır. Bunlardan Rusya'nın öncülüğündeki askerî güvenlik örgütü Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'ne (KGAÖ) ve Şanhay İş Birliği Örgütü (ŞİÖ)'ne üyelik durumları askerî ve güvenlik boyutu ile alınacaktır. Türk Devletleri Teşkilatı ile olan ilişkileri ise ekonomik, siyasi ve askerî iş birliği imkân ve fırsatları açısından değerlendirilecektir.

2. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ)

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte dünyanın en büyük ordularından olan Sovyet Ordusu da tarihin derinliklerindeki yerini almıştır. Bu bağlamda bölgedeki askerî gücün de son bulması, bağımsızlığına kavuşan devletler için

⁴ Bu makalede bundan sonra Türk Konseyi, Türk Devletleri Teşkilatı olarak ifade edilecektir.

askerî ve siyasi tehditlere de kapı aralamış, kendi güvenliklerini sağlama sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır. Uluslararası sistemin yapısı ve bağımsızlığını henüz elde etmiş devletlerin güç kapasiteleri göz önünde bulundurulduğunda ise güvenliklerini tesis etmede tek başlarına yetersiz kalmışlardır. Bölgenin güvenliğini tesis etmek ve bölge dışı aktörlere karşı -öncelikli olarak Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) Doğuya doğru yayılmasını önlemek- ortak güvenliği sağlamak amacıyla Rusya'nın talebi doğrultusunda "ortak güvenlik" kavramını esas alan bir yapılanmaya gidilmesi kararı alınmıştır.

Bu karar doğrultusunda ilk kuruluşun temelleri 15 Mayıs 1992'de Taşkent'te (Özbekistan) imzalanan Kolektif Güvenlik Antlaşması (KGA) ile atılmıştır.⁵ Bu antlaşma; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Rusya ve Ermenistan devlet başkanlarıncı imzalanmış, böylece taraflar yeni bir askerî ittifakın temellerini atmışlardır. Antlaşmaya, 1993 yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Beyaz Rusya da katılmıştır. Bölgede değişen şartlar, zamanla üyeliklerin de değişmesine neden olmuş Azerbaycan ve Gürcistan üyelikten ayrılmış, Özbekistan ise birkaç kez üyeliğini askıya almış olsa da 2012 yılı itibarıyla nihai olarak örgüt üyeliğinden ayrılmıştır. KGA, 20 Nisan 1994'te ulusal onay süreçlerinin bitiminden sonra onaylanmış ve 1999 yılı itibarıyla de yasal çerçeve ve organizasyon yapısı oluşturulmuştur.⁶

KGAÖ'nün kökleri 1992 yılına kadar uzansa da örgütün, Varşova Paketi modelinden esinlenerek eski Sovyet coğrafyasında Rusya'nın çıkarları için kurulduğunu söylemek mümkündür.⁷ 2002 yılının Mayıs ayında Kolektif Güvenlik Antlaşması'nın Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'ne dönüştürülmesinin kararı alınmıştır. Kuruluş tarihi dikkate alındığında örgütün anlaşmadan bir birlikteliğe dönüşmesinde doğrudan 11 Eylül saldırılarının da payı olduğunu söylemek mümkündür. Zira devam eden süreçte ABD'nin Afganistan'a yönelik işgali bölgesel bir tehdit oluşturmuş ve Rusya, her ne kadar o dönemde terörle mücadelede ABD'nin yanında yer alsada bu ülkenin bölgeye girmesi Moskova açısından büyük bir sorunu da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Rusya, en azından söz konusu örgüt ile ABD'nin bölgede güçlenmesine karşı bir politika takip etmenin uğraşı içerisine girmiştir. Örgütün yeni bir Varşova Paketi ya da Rusya'nın NATO'su şeklinde isimlendirilmesinin nedeni de burada yatmaktadır.⁸

Kolektif Güvenlik Antlaşması'nın uluslararası örgüte evrililişinin bazı gerekçeleri de vardır. Bunlardan önde geleni, Rusya'nın dış politikasını ve devletlerarası sistemdeki konumunu yeniden şekillendiren 2000 yılındaki siyasi

⁵ "Collective Security Treaty of 15 May 1992", *Collective Security Treaty Organization*, 23 Nisan 2012, https://en.odkb-csto.org/documents/documents/dogovor_o_kollektivnoy_bezopasnosti/, (Çevrimiçi 9 Eylül 2021).

⁶ "The CSTO Structure", *Collective Security Treaty Organization*, https://en.odkb-csto.org/structure/index.php?sphrase_id=65727, (Çevrimiçi 9 Eylül 2021).

⁷ Adam Weinstein, "Russian Phoenix: The Collective Security Treaty Organization", *The White head Journal of Diplomacy and International Relations*, No 1, 2019, s. 167-168.

⁸ Abdullah Torun, "Bölgesel Hegemonyanın Bir Aracı Olarak Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü", *OAKA*, Cilt: 9, Sayı: 19, 2015, s. 8-10.

iradenin değişikliğidir.⁹ Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte Rusya aktif bir politika izlemeye başlamış, 7 Ekim 2002 tarihinde Rusya öncülüğünde Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, Kazakistan, Ermenistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Beyaz Rusya'yla birlikte tesis edilmiştir. Özbekistan, Azerbaycan ve Gürcistan, Kolektif Güvenlik Antlaşması'nı imzalamış ancak KGAÖ'ne girmemişlerdir.¹⁰ Sözü edilen antlaşma sadece beş yıl geçerli olmuş ve Özbekistan, Azerbaycan ve Gürcistan antlaşmayı yenilemeyi düşünmemişler, KGAÖ'den çekilmişlerdir. Özbekistan, 2006 yılında iç güvenlik tehdidinden dolayı KGAÖ'ye katılma kararı almıştır. 2012 yılı itibari ile de ikinci kez tekrar üyeliğini askıya almıştır.¹¹ Özbekistan'ın bu değişken tutumunda, örgütü Sovyet sonrası Rusya'nın yeni emperyal aracı olarak görmesinin yanında ABD karşısında manevra sahası yaratma amacından kaynaklandığı da belirtilebilir.¹² Bununla birlikte örgüt açık bir şekilde üyelerinin prensip ve amaçlarına uyan herhangi bir ülkenin katılımına açık kapı bırakmaktadır.¹³

KGAÖ'nün çıkış noktası olan "ortak güvenlik" prensibine bağlı olarak oluşturulan anlaşmanın 4. maddesine göre,

"Üye ülkelerden herhangi birine karşı yapılacak askeri saldırı durumunda, diğer üye ülkelerin hepsi, başta askeri olmak üzere söz konusu ülkeye gereken yardımı sağlayacaktır, ayrıca BM Misakı'nın 51. maddesine uygun olarak, kolektif savunma hakkının sağlanması için denetimlerinde bulunan araçlardan yararlanarak, destek vereceklerdir."¹⁴

Örgütün görevlerini üç grupta açıklayabiliriz. Birinci grup; kendi meşru müdafaa hakkını kullanarak dıştan gelebilecek saldırganlık temelli hareketlere karşı koymaya yönelik tesis edilen bölgesel kuvvetlerdir. İkinci grup olan kolektif kuvvetlerin işlevini ise barış koruma misyonu oluşturmaktadır. 2001'de terörizm çerçevesinde hareket eden ve radikal oluşumlarla mücadele etmek için tesis edilen "Orta Asya Kolektif İntikal Kuvvetleri" ise son grubu meydana getirmektedir.¹⁵ Dolayısıyla üçüncü grup, devlet dışı aktörlerle mücadele için kurulmuştur.

⁹ Anar Somoncuoğlu, "Rusya-Orta Asya İlişkilerinde Kolektif Güvenlik", 21. YY. Türkiye Enstitüsü, 5 Ocak 2011, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/rusya-orta-asya-iliskilerinde-kolektif-guvenlik>, (Çevrimiçi 9 Eylül 2021).

¹⁰ Hazel Çağan Elbir, "Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün Yeni Genel Sekreteri ve Rusya'nın Ermenistan Üzerindeki Etkisi", AVİM, 28 Nisan 2017, <https://avim.org.tr/tr/Yorum/KOLEKTIF-GUVENLIK-ANLASMASI-ORGUTU-NIN-YENI-GENEL-SEKRETERI-VE-RUSYA-NIN-ERMENIS-TAN-UZERINDEKI-ETKISI>, (Çevrimiçi 10 Ekim 2021).

¹¹ Çağla Gül Yesevi, "Orta Asya'da İşbirliği ve Bütünleşme: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü Örneği", *Küresel Eğilimler Serisi Çalışma Kâğıdı*, 2013, s. 2.

¹² Torun, *a.g.e.*, s. 9.

¹³ E. F. Dovgan - A. A. Rozanov, *Collective Security Treaty Organisation: (2002-2009)*, *Center for Foreign and Security Studies*, 2010, s. 37.

¹⁴ Anatoly Chuntulov, "KGAÖ'nün Avrasya'da Güvenliğin İstikrarındaki Rolü", *IV. Uluslararası Türk-Asya Kongresi: Asya'da Bölgesel Örgütler, Kurumsallaşma ve İş Birliği*, Tasam Yayınları, İstanbul, s. 357-358.

¹⁵ Yulia Nikitina, "The Collective Security Treaty Organization Through the Looking Glass", *Problems of Post-Communism*, 59/3 2012, s. 41.

Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün bileşenleri arasında uluslararası güvenlik, barış ve düzenin sağlanması ve üyelerin egemenliklerini, toprak bütünlüklerinin korunması bulunmaktadır.¹⁶ Ayrıca KGAÖ için uluslararası problemlerin şiddete yönelmeden halledilmesi de oldukça önemlidir. Örgüt kapsamında sistem; imza sahiplerinin sosyal, siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel durumları göz önüne getirilerek tesis edilmektedir. KGAÖ'nün temel hareket alanları uluslararası siyasi ve askeri iş birliğinin iyileştirilmesidir. Yine KGAÖ, terörizme, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi istikrarsızlığa neden olacak temel suçlara karşı teyakkuz halindedir. KGAÖ'nün savunma durumu düşünüldüğü takdirde doğrudan üye devletlerin askeri güçleri akıllara gelmektedir. Bu askeri güçlerin odak noktası ise bölgesel olarak Doğu Avrupa, Kafkasya ve Merkezi Asya'da güvenliği tesis etmek şeklinde ifade edilmektedir.¹⁷

KGAÖ'ne işlevselliği açısından baktığımızda ise kuruluşunu takip eden süreçten itibaren bölgedeki askeri çatışmalara yönelik çözümler sunan bir örgüt olmaktan ziyade Rusya'nın seçici olarak aktif hale getirdiği bir kurum olduğunu ortaya konulmuştur. Örneğin 2010 yılında Kırgızistan'ın güneyinde etnik gruplar arasında ortaya çıkan çatışmalarda Bişkek Hükümeti yardım talep etmesine rağmen KGAÖ, eylemsizlik stratejisi benimsemiştir. O dönem Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev, KGAÖ barışı koruma güçlerinin yalnızca dış müdahale gerçekleşmesi durumunda eyleme geçtiğini ifade etmiş, Kırgızistan'daki durumun, önceki hükümetin halkın ihtiyaçlarını karşılamadaki zayıflığı ve isteksizliği nedeniyle ortaya çıktığını kaydetmiştir. 2020 yılının Ekim ayında Kırgızistan'da meydana gelen olaylar sırasında KGAÖ yine olayları içişleri meselesi olarak değerlendirmiş ve krize müdahale etmemiştir.¹⁸ Daha da önemlisi örgütün muadili kabul edilebilecek NATO'nun üye devletlerarasındaki ihtilaflarda istikrarı sağlamasına karşılık KGAÖ'nün bu konuda etkisiz kaldığı görülmüştür. Kırgızistan'daki karışıklıklar KGAÖ'nü, yapısal reformlar düzeyinde karar almaya yöneltmiş ve KGAÖ bileşenleri, kuruluşun, iç tehlike ve tehditlere yönelik de hareket edilmesi gerektiği konusunda uzlaşma sağlamışlardır.¹⁹ Diğer taraftan Putin yönetimi ile örgütün yeniden canlandırılması, uluslararası bir statüye kavuşturulması ve bölgede özellikle ABD karşısında güçlendirilmesi amacıyla birtakım girişimler yapılmıştır. Üyelerin merkezlerinde yapılan toplantıların yanında Türkistan'da bulunan üstlerde silahlı kuvvetlerin her yönden canlandırılması işine girilmiştir.²⁰ Nitekim

¹⁶ Nikolai Bordyuja, "The Kollektive Security Treaty Organization: A Brief Overview", <https://ifsh.de/file-CORE/documents/yearbook/english/10/Bordyuzha-en.pdf>, (Çevrimiçi 9 Eylül 2021).

¹⁷ Valeriy Semerikov, "KGAÖ'nün Kolektif Güvenlik Sistemi", *TASAM*, 2013, s. 2.

¹⁸ Wojciech Górecki, "Russia's Position on the Events in Kyrgyzstan", *Centre For Eastern Studies*, 2010.

¹⁹ Ege Demirel, "Rus Dış Politikasında Güvenlik Faktörü", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11/28, 2019, s. 259.

²⁰ Saltanat Kydyralieva - Burulkan Abdibaitova, "Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün Merkezi Asya'daki Etkinsizliği", *Bilge Strateji*, Cilt: 10, Sayı: 18, 2018, s. 96-99.; E. V. Klevanika, "Organizatsiya Dogovora o Kollektivnoy Bezoposnosti v Kontekste Natsionalnih Interesov Stran-Učastnits", *Vestnik Mejdunarodnih Organizatsii*, No 2, 2013, s. 112; "Organizatsii Dogovora o Kollektivnoy Bezoposnosti 10 Let: 2002-2012", s. 19, 20. <http://www.odkb.gov.ru/a/buklet.pdf>, 09.09. 2021.

tüm bu girişimlere karşın 2021 yılında Tacikistan ve Kırgızistan arasında yaşanan çatışmada KGAÖ seçici davranarak söylemin ötesinde bir faaliyette bulunmamıştır.

2020 yılında Yukarı Karabağ bölgesinde Azerbaycan ve Ermenistan arasında vuku bulan çatışmalarda da Moskova Hükümeti, dönemin konjonktürü doğrultusunda savaşın uluslararası sınırı geçmediğini ve KGAÖ çerçevesindeki yükümlülüklerinin Karabağ'ı kapsamadığı için örgütün savunma potansiyelinin kullanılmayacağını dile getirmiştir.²¹ Bu doğrultuda örgütün, müttefiklerini yalnızca üçüncü ülkelerden veya aktörlerden gelen tehditlerden korumakla yükümlü beşinci maddesine atıfta bulunulmuştur. Bununla birlikte Rusya, çatışmaların ilerleyen safhalarında KGAÖ ile yükümlülüklerden değil, Ermenistan ile olan ikili ilişkilerinden ötürü çatışmalara müdahalede bulunmak durumunda kalmıştır.²² Böylece bu süreçte sadece KGAÖ'nün bölgesel çatışmaların çözümüne yönelik başarısızlıkları bir kez daha görülmekle kalmamış, Rusya'nın ulusal çıkarları doğrultusunda Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan gibi NATO'ya sempati duyma potansiyeline sahip ülke liderlerini nasıl cezalandırabileceği de ortaya çıkmıştır. Ayrıca 2021 yılında Kırgızistan ile Tacikistan arasındaki sınır anlaşmazlığı konusunda yaşanan çatışma bir kez daha göstermiştir ki; aynı askerî bloğun (KGAÖ) parçası olan devletlerarasındaki sınır sorunu yıllar geçmesine rağmen çözülmemiştir.

Buna karşılık 2022 yılının ocak ayında Kazakistan'ın Janaözen şehrinde başlayan hükümet karşıtı gösterilere yönelik sert tedbirler alınırken Cumhurbaşkanı Tokayev KGAÖ'yü antlaşmanın dördüncü maddesi kapsamında görev davet etmiştir. Bunun üzerine, önceki çağrılardan farklı olarak KGAÖ kısa süre içerisinde Tokayev yönetimine cevap vererek 3.000'i Rus askerî olmak üzere 3.700 kişilik bir kuvvetle müdahalede bulunmuş ve gösterilerin bastırılmasında rol oynamıştır. Müdahale sonrasında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin KGAÖ'nün renkli devrimlere müsaade etmeyeceğini²³ belirterek Kırgızistan olaylarından farklı bir tavır ortaya koymuştur. Dolayısıyla KGAÖ'nün bu noktada Rusya'nın bölge politikalarıyla doğrudan paralellik gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Post-Sovyet coğrafyasında Rusya için en önemli konu güvenlik meselesi olmuştur. Güneyden gelebilecek olası tehditlere karşı bir tampon bölge konumunda gördüğü Türkistan'ın güvenliğini doğrudan Rusya'nın güvenliği olarak görmektedir. Dolayısıyla da bu böl-

²¹ “Rusya: Dağlık Karabağ'ı Savunma Yükümlülüğümüz Yok”, 07 Ekim 2020, <https://www.dw.com/tr/rusya-da%C4%9F1%C4%B1k-karaba%C4%9F%C4%B1-savunma-y%C3%BCK%C3%BCml%C3%BCl%C3%BCC4%9F%C3%BCm%C3%BCz-yok/a-55192117>, (Çevrimiçi 15 Ocak 2022).

²² Navruz Karimov, “Effectiveness of the CSTO in the Context of the Changing Regional Security System”, *A Project of Institute for War and Peace Reporting*, 11 Ocak 2021, <https://cabar.asia/en/effectiveness-of-the-csto-in-the-context-of-the-changing-regional-security-system>, (Çevrimiçi 26 Ekim 2021).

²³ “KGAÖ Toplantısında Konuşan Putin: Renkli Devrimlere Müsaade Etmeyeceğiz”, 10 Ocak 2022, <https://tr.sputniknews.com/20220110/kazakistan-baris-gucu-gonderen-kgao-ulkelerinin-olanustu-toplantisi-basladi-1052569274.html>, (Çevrimiçi 11 Ocak 2022).

genin her yönden istikrarı Rusya için önemlidir.²⁴ Esasen Rusya'nın izlediği politikalara baktığımızda ise eski Sovyet coğrafyasını kendi "doğal" etki alanı olarak görmekte ve güvenlik politikasını genellikle kendi sınırlarının ötesinden başlatmaktadır.²⁵

Rusya için KGAÖ'nün varlığı, uluslararası terörizm, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, organize suçlar, yasadışı göç ve diğer ulusal güvenliğe yönelik tehditlerle mücadelede Türkistan'daki ortak çabaları yürütme ve esnek hareket kabiliyeti kazandırmaktadır.²⁶ Rusya, NATO'nun Doğu Avrupa'da tesis etmeye çalıştığı füze kalkanı savunma hattına karşı, KGAÖ üyesi Beyaz Rusya, Ermenistan ve Kazakistan ile ortak hava savunma sistemi kurarak kendi güvenliğini sınırlarının dışından başlatmak istemektedir. Ayrıca, Rusya için bölge ülkeleriyle güvenlik alanında iş birliğinin geliştirilmesi, bölge üzerindeki nüfuzunu artırması için temel davranış olarak kabul edilmektedir. Son yıllarda Türkistan'ın sınır komşusu olarak Afganistan'da yaşanan gelişmeler ve uluslararası terörizmle mücadele rolü Rusya'ya uygun koşullar sağlamaktadır. Bu durum, Rusya açısından tesirli ve ucuz araç olmayı sürdürmektedir.²⁷

KGAÖ'nün kuruluşu için ilk adımların atıldığı dönemde ve sonrasındaki süreçte Türk Cumhuriyetleri için istikrarlı bir dönemden bahsetmek zordur. SSCB'nin dağılması ve akabinde hızla değişen politik ortam, her şeye rağmen Rusya'nın bir şekilde eski Sovyet sınırlarına ulaşma veya kontrol altına alma isteğiyle çalkalanmıştır. Bölge ülkeleri göz önüne alındığında Tacikistan ve Kırgızistan, ekipman ve eğitim eksiklikleri nedeniyle güvenlik için Rusya'ya en bağımlı ülkelerken, Kazakistan ve Özbekistan daha güçlü savunma kuvvetlerine sahip olup, Türkmenistan, Rusya ile olan savunma politikaları ilişkilerini geçen yıllar içerisinde görece olarak sınırlama yoluna gitmiştir. Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki güç dengesi göz önüne alındığında ise Ermenistan'ın Moskova'nın yardımına ihtiyaç duyduğu aşikârdır.²⁸

Görüldüğü üzere KGAÖ içerisindeki güç asimetrisi nedeniyle Rusya'nın ana aktör olarak ortaya çıktığı ve KGAÖ'nün siyasi ve askerî politikalarını belirlenmesinde ağırlığını hissettirdiği bir düzlemde örgüte üye olan ülkelerin bazıları da bu realiteye uygun hareket etmek zorunda kalmaktadırlar. Zira bu ülkeler için KGAÖ'den bağımsız olarak Rusya, güvenliklerinin ve varlıklarının garantörü haline dönüşmüştür. Bölgede çıkan çatışmalarda Rusya'nın ulusal çıkarları ile çatışması durumunda örgütün eylemsizlik stratejisi ile karşı karşıya kalan ülkeler, bölgede Rusya'ya karşı politikalara başvurulduğunda ise 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'a olan müdahalesinden ve 2014 yılında

²⁴ Somoncuoğlu, *a.g.e.*, s. 29.

²⁵ Göktürk Tüysüzoğlu, "Rusya Dış Politikası'nın Etkin Silahı: Donmuş Çatışma Bölgeleri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 13, 2017, s. 186.

²⁶ Beimit Baimuratov, *Orta Asya'da Bir Güvenlik Örgütü Olarak Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 78.

²⁷ *a.g.e.*

²⁸ Richar Weitz, "Assessing the Collective Security Treaty Organization: Capabilities and Vulnerabilities", *United States Army War College Press*, 2018.

Kırım'ın ilhakından ders çıkarmışlardır.²⁹ Benzer şekilde, renkli devrim hareketlerinde de devrimden ziyade devrimi kimin yaptığı KGAÖ açısından önem arz etmekte, aktöre göre seçici davranmaktadır.

3. Şanhay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)

Şanhay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) kuruluşu, doğrudan “Şanhay Beşlisi” olarak tanımlanan organizasyon ile ilgilidir. 1996 yılında ortaya çıkan bu oluşum, başta Rusya ve Çin olmak üzere Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan arasında, daha çok bölgesel güvenlik odaklı bir yapıya sahiptir.³⁰ Bununla birlikte ŞİÖ'nün ortaya çıkışı Rusya ve Çin arasındaki ihtilaflarla yakından ilgilidir. Moskova ve Pekin arasında ideolojik, stratejik ve jeopolitik rekabetin yanı sıra 1960'lardan itibaren başlayan sınır gerilimleri, ideolojik çatışmalar, anlaşmazlıklar 1980'lere gelindiğinde yerini bir miktar yumuşamaya bırakmıştır. Devam eden on yıllık süreç içerisinde iki ülke arasındaki ilişkiler daha da gelişerek savunma ve ekonomi alanlarında büyük bir yakınlaşmaya olanak sağlamıştır. Böylece iki ülke arasındaki ihtilafları çözme girişimi ve ilişkileri geliştirme isteği ŞİÖ'yü ortaya çıkaran en temel faktör olmuştur.³¹

ŞİÖ'nün temelini oluşturan “Şanhay Beşlisi”, 1996 yılında Çin'de yaptıkları zirvede, “Sınırlarda Güvenliği Arttırıcı Önlemler Anlaşması”nı imzalamışlardır. Zirvede daha çok askerî ve sınır konuları gündeme alınırken, her yıl bu toplantının yapılması kararlaştırılmıştır. Böylece Şanhay Beşlisi kurulmuş olmaktadır.³² Sağlanan bu birliğin en önemli başarılarından birisi Çin'in Rusya ile var olan sınır anlaşmalarını çözmesi olmuştur. Bu sayede Çin, bir bakıma batı sınırını güvence altına almış olmaktadır. Aynı şekilde teşkilatın üzerinde durdukları güvenlik konuları üzerinden Çin, Doğu Türkistan'daki asimilasyon siyasetini kolaylaştırma gibi bir fırsata da sahip olmuştur.³³ Dikkat edilirse kuruluşun ilk toplantısında gündemde olan konular, aslında Çin ve Rusya'nın yeni yapılanmadaki öncelikli hedeflerini göstermektedir. Böylece daha sonrasında giderek gelişecek olan ekonomik ve diğer alanlardaki ilişkilerin öncelikle güvenli bir ortamda yapılması için aralarındaki ihtilafları çözmenin uğraşı içerisinde olmuşlardır. Diğer taraftan söz konusu teşkilatın kuruluş sebepleri arasında sadece Çin ve Rusya arasındaki ihtilafları çözme isteğinin yattığını söylemek eksik olacaktır. Bunun ötesinde ABD'nin oluşturduğu tehdit algısının Çin ve Rusya'yı birbirine yakınlaştırması da teşkilatın kuruluş sebeplerinden biridir. Özellikle ABD'nin NATO aracılığı ile genişlemesi ve yine ABD'nin Tayvan'daki insan hakları karşıtı uygulamaları yüzünden Çin'e olan

²⁹ Aidana Arynbek, “Armenia-Russia Relations in the Framework of the Collective Security Treaty Organization”, *Akhmet Yassawi University Eurasian Research Intitute Weekly E-Bulletin*, 2016.

³⁰ Muammer Öztürk, “Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın Uluslararası İlişkiler Tasarımı”, *Avrasya Etütleri*, 2014, s. 252.

³¹ Eda Kuşçu Sönmez, “Çin'in Bölgesel Hegemonya Araçları Olarak Asya Pasifikte Uluslararası Örgütler”, *DAAD*, 2020, s. 40.

³² Rüştü Kaya, “Orta Asya “Bölgesel Güvenlik Kompleksi ve Şanghay İşbirliği Örgütü”, *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, Temmuz 2019, s. 65.

³³ Fırat Purtaş, “Orta Asya'nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya'da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri”, *Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası Dergisi*, 2008, s. 10-11.

baskısı iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. Böylece ortak düşman karşısında iş birliği kendisini göstermiştir. Çin ile Rusya arasındaki bu yakınlaşmaya bölgenin yeni bağımsız devletlerinin ilgisi debir süre sonra artmaya başlamıştır. İşte bütün bu süreç sonucunda “Şanhay Beşlisi” ortaya çıkmıştır.³⁴ Yukarıda da ifade edildiği üzere kuruluşun öncelikli amacı, içerisinde barındırdığı ülkeler arasında sınır güvenliği ile ilgili askeri önlemler almaktır.

“Şanhay Beşlisi”nin kuruluşunu takip eden yıllar içerisinde 1997 Moskova, 1998 Almatı, 1999 Bişkek ve 2000 Duşanbe zirveleri gerçekleştirilmiş; 2001 yılında ise Şanhay’da düzenlenen zirveye Özbekistan’ın da katılımıyla “Şanhay İşbirliği Teşkilatı” resmî olarak kurulmuştur.³⁵ Teşkilatın amacı şöyle belirlenmiştir:

- “Üye ülkeler arasındaki karşılıklı güveni ve iyi komşuluk ilişkilerini güçlendirmek,
- Bölgesinde barışın, güvenliğin ve istikrarın teminine ve sürdürülmesine çabalamak ve buna ilave olarak da demokratik, adil ve akılcı siyasi ve ekonomik yeni bir uluslararası düzen için katkı sağlamak,
- 21. yüzyılın ortaya çıkardığı problemlere yönelik olarak ortaklaşa çözüm bulma arayışında olmak,
- Diğer devletler ve uluslararası teşkilatlarla olan ilişkileri sürdürmek ve geliştirmek,
- Uluslararası çatışmaları önlemek ve bunları barışçıl yollarla sonuca bağlamaktır.”³⁶

Daha da önemlisi, örgütün öncelikli mücadele alanlarını terörizm, aşırıcılık ve bölücülük olarak tanımlaması esasında gerek Rusya ve Çin’in gerekse de Türk devletlerinin güvenlik kaygılarını ortaya koyması bakımından önemlidir.

İlk yıllardaki askeri ve güvenlik konularının yanında üye ülkeler arasında; ekonomik, politik, kültürel, teknoloji, ulaştırma, turizm, çevre koruma ve diğer pek çok alanda bir iş birliği ağının kurulmasına öncelik verilmiştir. Bütün bu süreç ise “Şanhay Ruhı” adı verilen ve üye devletlerin birbirine saygı ve tarafsızlık prensiplerini içeren felsefe ile gerçekleşmiştir.³⁷ Bu durum dünya devletlerinin dikkatinden kaçmazken, birliğin popülerliğini de oldukça artırmıştır. Diğer taraftan askeri ve güvenlik alanındaki konular da bir kenara bırakılmamış ya da bu alanda herhangi bir gerileme söz konusu olmamıştır. Aksine daha da ön plana çıkmıştır. Bu öne çıkışta özellikle ABD etkisi fazlaca görülmüştür. Dikkat edilirse 11 Eylül (2001) saldırıları sonrasında “Şanhay Beşlisi”, “Şanhay İşbirliği Örgütü”ne dönüşmüştür. ABD’nin Afganistan’ı so-

³⁴ Zehra Altundağ, “Geçmişten Günümüze Şanhay İşbirliği Örgütü”, *Avrasya Etütleri*, 2016, s. 104-105.

³⁵ a.g.e., s. 106.

³⁶ Öztürk, a.g.e., s. 256.

³⁷ Kasimu Maimaitiaili, “Avrasya’da Bölgesel İstikrar ve İktisadi Kalkınmadaki Rolü Açısından Şanhay İşbirliği Örgütü”, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Temmuz 2018, s. 45.

rumlu tutarak adeta Asya'nın merkezine girişi ve işgali, ŞİÖ üyelerini harekete geçirmiştir. 2002 yılından itibaren düzenli olarak Çin'in katıldığı askeri tatbikatlar düzenlenmiştir. Her ne kadar doğrudan ABD'ye karşı bir girişim söz konusu olmasa da ŞİÖ'nün ortaya koyduğu bir ABD karşıtlığı mevcuttur. Zira gerek Rusya gerekse Çin, ABD'nin liberal müdahalecilik politikalarının bölgedeki aşırıcılığı arttıran en büyük sebep olarak görmektedir. Dolayısıyla ABD'nin bölgedeki varlığı güç mücadelesinin yanında bölgesel istikrar açısından da hoş karşılanmamaktadır. Nitekim 2010'lara doğru Özbekistan ve Kırgızistan'da bulunan ABD üstleri de kapatılmıştır.³⁸ Bütün bunlar düşünüldüğünde ŞİÖ, bölgesel güç olmasının yanı sıra ABD'ye karşı izlemiş olduğu politika ile küresel bir güç olduğunu da gözler önüne sererek, Asya'da ABD'nin istediği gibi dolaşabileceğinin imkânsız olduğunu da göstermiştir. Bu bir bakıma, Soğuk Savaş sonrasında ve Sovyetlerin dağılmasıyla ortaya çıkan tek kutupluluğun, iki veya çok kutupluluğa dönüşebileceği ihtimalinin ortaya çıkması anlamına da gelebilir.³⁹ Diğer taraftan Çin'in ŞİÖ üzerinden bölgedeki faaliyetleri, kendisinin bir nevi hegemonya kurduğu şeklinde de yorumlanabilir. Fakat amaç ne olursa olsun yakalanmış bir başarı vardır ve bunda Çin'in büyük bir payı bulunmaktadır.

Şanhay İşbirliği Örgütü, bugün dünya üzerinde kendisini kabul ettirmiş bir teşkilat olarak varlığını devam ettirmektedir. Teşkilatın içerisinde Rusya, Çin, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve İran bulunmaktadır.⁴⁰ "Gözlemci Devlet" statüsünde; Afganistan, Hindistan, Pakistan ve Moğolistan gibi ülkeler yer alırken "Diyalog Ülkeleri" olarak da Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya, Beyaz Rusya ve Sri Lanka bulunmaktadır.⁴¹ Adı geçen ülkelerin, en azından ŞİÖ üyesi ülkelerin nüfusları, yüz ölçümleri, yeraltı ve yerüstü kaynakları, jeopolitik konumları, ekonomik ve askeri yapıları göz önüne alındığında ortaya çıkan tablonun şaşırtıcılığı daha iyi anlaşılacaktır. Teşkilatın kuruluş aşamasından itibaren diğer üye ülkeler ile Çin arasındaki dış ticaret verilerine bakıldığında devasa bir artışın olduğu görülmektedir. Bu durum sadece Çin açısından değil ŞİÖ içerisindeki diğer ülkelerin de birbirleri arasındaki ekonomik bağları güçlendirmesine ve geliştirmesine fırsat vermektedir.⁴² Bu anlamda Çin için ŞİÖ, Türkistan ticaretinde ve daha da önemlisi kalkınma için gerekli olan petrol gibi enerji tedarikinin maliyeti ve güvenliği konularında oldukça önemli bir yerde durmaktadır.⁴³ Ayrıca bir bütün olarak

³⁸ Kaya, *a.g.e.*, s. 67; Altundağ, *a.g.e.*, s. 108.

³⁹ Kaya, *a.g.e.*, s. 67.

⁴⁰ 16-17 Eylül'de Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de düzenlenen ŞİÖ 21. Devlet Başkanları Zirvesi'nde İran ŞİÖ'ye tam üye olarak kabul edilmiştir.

⁴¹ Mahmut Yardımcıoğlu - Hüseyin Koçarlan, "Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanhay İşbirliği Örgütü", *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2012, s. 166; Eda Kuşçu Sönmez, *a.g.e.*, s. 40.

⁴² Yardımcıoğlu - Koçarlan, *a.g.e.*, s. 168.

⁴³ V. A. Matveyev, "Ekonomičeskoye Sotrudničestvo Stran-Çlenov ŞOS: Energetičeskii Aspekt, Şanhayskaya Oganizatsiya Sotrudničestva", *Ot Stanovleniya K Vsestoronnemu Razvitiyu*, Moskva, MGİMO Universitet, 2008, s. 104-106.

ele alındığında ŞİÖ'nün jeopolitik ve jeoekonomik avantajları, üyeleri için de stratejik avantajlar sağlamaktadır. Buna rağmen bölgesel dinamiklerden ve üyeler arası ilişkilerden kaynaklı olarak örgüt içerisinde özellikle Rusya ve Çin'in güç mücadeleleri konusunda birtakım problemlerin olabileceği yönünde de genel kabuller vardır. Bu nedenle bölgedeki diğer uluslararası örgütlerle iş birliğinin ön planda tutulması ŞİÖ için dikkate alınması gereken bir konu olarak öne çıkmaktadır. Yine zamanla gelişen ŞİÖ üyelerinin her birinin bağımsız bir devlet olması ve bu kuruluş dışında farklı ilişkilerinin olması da örgüt açısından önemli faktörler arasındadır.

ŞİÖ'nün kurumsal yapısının ve işleyişinin yanında makalemizin temel konusunu oluşturan ŞİÖ ile Türk Cumhuriyetleri'nin ilişkilerine bakmakta fayda vardır. Nitekim Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan, ŞİÖ'nün jeopolitik açıdan en önemli üyelerindedir. Bu ülkelerin ŞİÖ'den öncelikli beklentileri bölgedeki güvenlik ve istikrarın tesisi ile bölgesel bütünleşmenin sağlanmasıdır. Bölgesel güvenlik kapsamında terörizm, silah kaçakçılığı, köktendincilik ve uyuşturucu ticareti ile mücadele konularında iş birliği ŞİÖ bünyesindeki Türk Cumhuriyetleri'nin öncelikli beklentileridir. Bunun yanı sıra bölgesel ekonomik iş birliğini geliştirmek, dış yatırımları artırmak gibi haricî önem arz eden beklentiler ve hedefler de vardır. Ayrıca ŞİÖ üyesi ve aynı zamanda BM Güvenlik Konseyi üyesi de olan Çin ve Rusya'nın stratejik müttefiki olma şansını değerlendirerek bu aktörlerin stratejik olanaklarından faydalanmak da Türk Cumhuriyetleri'nin amaçlarındandır.

Kazakistan, ŞİÖ ile öncelikli olarak ulusal sınır güvenliğini ve bölgesel istikrarın tesisini amaçlamıştır. Ayrıca Kazakistan, ekonomik ve kültürel iş birliğinin de artırılması gerektiği kanaatiyle bölgedeki ŞİÖ girişimini kıymetli bulmuştur. Zira 18 milyon kadar nüfusu olan Kazakistan'ın bölgedeki diğer ülkelerde yaşayan etnik Kazakların olması nedeniyle kültürel iş birliğini önemseydiği bilinmektedir.⁴⁴

Özbekistan, Kazakistan'da olduğu gibi ŞİÖ ile öncelikli olarak ulusal sınır güvenliğini ve bölgesel istikrarın tesisini hedeflemiştir. Nitekim Afganistan ve Tacikistan'daki aşırıcılık, etnik milliyetçilik, köktendincilik, silah kaçakçılığı ve uyuşturucu ticareti gibi sorunlar, bölgesel istikrarı tehdit eden birincil faktörlerdir. Bu gibi sorunlara en fazla maruz kalan ülke olması nedeniyle Özbekistan, ŞİÖ kapsamında güvenlik endişesini bertaraf etmeyi ve istikrarı sağlamayı arzu eden bir ülkedir. Ayrıca Özbekistan, ŞİÖ'yü ekonomik iş birliğini artırma ve ticari ilişkileri geliştirme amacına uygun bir platform olarak görmektedir. Nitekim Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev, 13-14 Haziran 2019'da Bişkek'te organize edilen Başkanlar Konseyi 19. Zirvesi'nde, ŞİÖ kapsamında, ulaşım ağının geliştirilmesini hedefleyen anlaşmalar oluşturulmasını, tarımsal inovasyona önem verilmesini ve en önemlisi düzenli olarak ŞİÖ üyesi ülkelerin ekonomik iş birliği zirvesi yapmasını istediklerini duyurmuştur. Bu nedenle Mirziyoyev liderliğindeki Özbekistan'ın ŞİÖ bünyesinde, özellikle ekonomik iş birliği temelinde daha istekli olduğu anlaşıl-

⁴⁴ Altundağ, a.g.e., s. 117.

maktadır.⁴⁵ Ayrıca ŞİÖ bünyesindeki Türk Cumhuriyetleri arasında nüfusu en fazla olan Özbekistan'ın kültürel iş birliğine de önem verdiği ve bu kapsamda, diğer Türkistan ülkelerinde ciddi bir Özbek nüfusu olması nedeniyle, diğer ŞİÖ üyesi ülkelerle "Özbek" jeopolitiği çerçevesinde kültürel iş birliğini artırmayı amaçladığı görülmektedir. Özbekistan'ın ŞİÖ'ye üyeliği, Rusya ve Çin'in de yer aldığı örgütün en büyük gündeminin sınır anlaşmazlıkları olduğu görüntüsünü ortadan kaldırmıştır.⁴⁶

Kazakistan ve Özbekistan'da olduğu gibi Kırgızistan'ın da ŞİÖ ile ulusal sınır güvenliğini ve bölgesel istikrarın tesisini öncelediği bilinmektedir. Zira Kırgızistan özellikle tartışmalı sınırlarıyla, komşuluk ilişkilerini sınır sorunları üzerine şekillendiren bir ülke olmuştur. ŞİÖ, Kırgızistan için sınır sorunlarını sonlandırma ve komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirmesi için bir fırsat olmuştur. Kırgızistan bölgede, ikili antlaşmalarla kendisini güvenlik çemberine almak istemiş; bu kapsamda 1996'da, Çin ile imzaladığı "*Kırgız-Çin Devlet Sınırları Hakkında Antlaşma*" ile ŞİÖ'yü bir fırsat olarak gördüğünü göstermiştir. Ancak buna rağmen ŞİÖ, Kırgızistan'ın beklentilerini tam olarak karşılayamamıştır. Nitekim Kırgızistan'daki "*Lale Devrimi*" döneminde Rusya ve Çin sessiz kalmıştır. Söz konusu dönemde ŞİÖ'nün, ABD ve AGİT kadar etkin olmaması tartışma konusu olmuştur. Çin ile olan sınır sorununun yanı sıra Özbekistan ile yaşanan Fergana Vadisi sorununun da aşılması ŞİÖ'nün etkisini gösteren örneklerdendir.⁴⁷

4. Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)

Sovyetler Birliği'nin 1991'de parçalanmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan beş bağımsız Türk Devleti'nin ilan edilmesi ile birlikte aksiyoner bir hareketlenme içerisine girilmiş, Türk Dünyası'nda birlik fikri yeniden canlanmıştır.⁴⁸ Sovyet ardılı ülkelerin siyasi, ekonomik ve askeri yönden yetersizlikleri, onları bölgeselleşme ve iş birliği arzuları içerisinde yeni yollara, ittifaklar içerisine yönlendirmiştir. Nitekim Rusya başta olmak üzere bölgesel anlamda etkinlik kurmak isteyen birçok devlet bütün tehdit unsurlarına rağmen fırsatları değerlendirme mücadelesine girmişlerdir. Türkiye ise yeni oluşan uluslararası sisteme kayıtsız kalmayarak dil, tarih ve kültürel ortaklıklarının bulunduğu bu ülkelere yönelik birçok alanda iş birliğine büyük önem vermiştir.

Türkiye bölgesel iş birliğini geliştirmek için bağımsızlığına kavuşan ülkeler ile arasında "*Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi*"⁴⁹ düzenlemiştir. Bu zirveler ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki bağların kuvvetlendirilmesi, iş birliğinin ve eşgüdümün artırılması, entegrasyonun güçlü temellerinin atılması amaçlan-

⁴⁵ "Özbekistan Cumhurbaşkanı Mirziyoyev'den Şanghay İşbirliği Örgütü'ne 6 Öneri", *Kırım Haber Ajansı*, 14 Haziran 2019, <https://qha.com.tr/haberler/ozbekistan-cumhurbaskani-mirziyoyev-den-sangay-isbirligi-orgutu-ne-6-oneri/43882/>, (Çevrimiçi 11 Eylül 2021).

⁴⁶ Altundağ, a.g.e., s. 118.

⁴⁷ a.g.e., s. 117.

⁴⁸ Cemil Doğaç İpek, *Frankofoni ile Türk Konseyi'nin Mukayesesi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2019, s. 172.

⁴⁹ "Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri" olarak da adlandırılmaktadır.

mıştır. Nitekim bu zirveler TDT'nin kurumsallaşma sürecini de beraberinde getirmiştir. Bu sürecin etkin koordine edilebilmesi için de Türk İşbirliği ve Koordinasyonu Ajansı (TİKA), Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKP), Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi gibi birçok kurumsal yapılar oluşturulmuş, kurumsal iş birliği alanları önem kazanmıştır.

4.1. Türk Devletleri Zirveler Süreci

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve aralarında yeni bir ilişki sisteminin kurulması ihtiyacını ortaya çıkaran beş bağımsız Türk Devleti'nin uluslararası arenada kendini göstermek ve yeni uluslararası sisteme uyum sağlamak amacıyla Türkiye öncülüğünde Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri süreci bir forum olarak başlamıştır. 70 yıllık sosyalist politikaların etkisiyle her alanda öz varlığından uzaklaşarak sosyalist yapının ideolojik hamleleri ile şekillendirilen cumhuriyetler için ikili ve çok taraflı ilişkiler gerçekleştirerek bir entegrasyon sürecini başlatmaları neredeyse imkânsızdı. Bu sorunları aşmak ve farklı sektörlerdeki iş birliği imkânlarını geliştirmek için Türkiye; ulaşım, ticaret, eğitim, kültür, ekonomi ve dış politika sahalarındaki bağları geliştirme girişimlerine önem vermiştir. Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ile yaptığı antlaşmalarla önceliği yeni cumhuriyetlerin tam bağımsızlıklarını kazanmalarına, ekonomik ve ticari alanlarında özgür politikalar izlemelerine, tarihi kimlik ve benliklerine ulaşmalarına dayanan bir siyasete yönelmiştir.⁵⁰ Bu kapsamda Türk Cumhuriyetleri arasında 1992'de başlayan ve TDT'nin tesis edildiği 2009'a kadarki zaman dilimi içerisinde, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan Devlet Başkanları arasında ikili ve çok taraflı ilişkileri güçlendirecek "*Zirveler Süreci*" olarak isimlendirilen 10 zirve toplantısı gerçekleştirilmiştir.⁵¹

Nitekim geride bırakılan zirvelerde, devletlerin genel itibariyle dönemsellik koşulları da göz önünde bulundurarak aldığı kararlar dikkat çekmektedir. Bu kararların akabinde tüm zirvelerde ortak olarak egemenliklere karşılıklı saygı gösterme, içişlerine karışmama gibi kararlar alınmış ve gümrük, serbest ticaret, telekomünikasyon, ulaşım, doğal kaynaklar, enerji gibi çok sayıda alanda iş birliğine yönelik temaslar gerçekleştirilmiştir. Büyük bir heyecanla başlayan zirveler süreci 2001 yılına geldiğinde ilk günkü heyecanından ve iş birliği politikalarından uzaklaşan bir sürece dönüşmüştür. Bunun en önemli nedenlerinden birisi geride bırakılan zirvelerde alınan kararların somutlaştırılmaması olarak yorumlanmaktadır.

26-27 Nisan 2001 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleşen 7. Zirve'de Özbekistan, meclis başkanı düzeyinde zirveye katılım göstermiş, entegrasyon ve iş birliği süreçlerine karşı mesafe koyduğu gözlemlenmiştir. Akabinde gerçekleştirilecek zirvenin Aşkabat'ta yapılması kararlaştırılmasına rağmen aradan geçen beş yılın ardından 8. Zirve İstanbul'da düzenlenmiş, Özbekistan zirvede

⁵⁰ Aidarbek Amirbek - Almasbek Anuarbekuly vd., "Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmiş ve Kurumsallaşması", *ANKASAM, Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1/3, 2017, s. 165.

⁵¹ Detaylı bilgi için bkz: Türk Konseyi, *Zirveler*, <https://www.turkkon.org/tr/zirveler>, (Çevrimiçi, 12 Ekim 2021).

yer almazken, Türkmenistan büyükelçi düzeyinde katılım sağlamıştır.⁵² Diğer zirvelerin aksine beş yıl gibi uzun bir sürenin ardından 8. Zirve'nin yapılması farklı yorumları da beraberinde getirmiştir. Özbekistan'ın zirveye katılmaması boyutu içerisinde birçok farklı olayı barındırmaktadır. Ön plana çıkan görüş ise Türkiye-Özbekistan ilişkilerinde kopukluk, durağanlık yaşanması⁵³ ve Özbekistan'ın komşularıyla yaşadığı sorunlardır. Ayrıca zirvelerin kesintiye uğramasının Türkiye'nin o süreçteki iç istikrarsızlığı ve 2001 yılında yaşanan ekonomik krize bağlayanların yanı sıra Rusya'nın yakın çevre⁵⁴ doktrininde de bölgeye yönelik baskıcı politikasının etkisi olarak da ifade edilmiştir.

2008 yılında Türk dili konuşan ülkeler kurumsal bir çerçevenin kurulması için ortak çalışmalar başlatmıştır. Üç yıl aranın ardından Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in ev sahipliğinde 2009'da Nahçıvan'da organize edilen Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları 9. Zirvesi'nde o güne kadar gelinen süreci kurumsallaştırmak adına; Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan arasında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin kuruluşuna dair "*Nahçıvan Anlaşması*" imzalanmış ve anlaşma 17 Kasım 2010'da resmî olarak yürürlüğe girmiştir.⁵⁵ Böylelikle TDT, Nahçıvan Anlaşması'na göre Türk Dili konuşan ülkeler arasındaki iş birliğinin sağlanmasına yönelik Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın gerekliliklerinin yanı sıra uluslararası hukukun normlarını kabul eden çatı bir kuruluşa dönüşmüştür. Nitekim bu örgütün resmî olarak kurulması, Türk Dünyası'nın bütünleşme sürecini ve üye ülkeler arasındaki iş birliği imkânlarını daha canlı ve etkili bir hale getirmiştir.

4.2. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Kuruluşu ve İşleyişi

Türk Dünyası'nda iş birliğine ilişkin ortak siyasi iradenin bir tezahürü olan TDT, "*Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi*" sonucunda uluslararası bir örgüt olarak 2009 yılında Nahçıvan Anlaşması ile kurulmuştur. Bu durum TDT'nin kurucu belgesini teşkil eden Nahçıvan Anlaşması'nda⁵⁶ da Zirveler Süreci ruhundan hareket edildiği ifadesiyle vurgulanmıştır. TDT'nin kurucu üyeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'dir. Türkmenistan "*da-*

⁵² Türk Konseyi, *Zirveler*, <https://www.turkkon.org/tr/zirveler>, (Çevrimiçi 12 Ekim 2021).

⁵³ 12-13 Mayıs 2005 tarihlerinde Andican'da yaşanan olaylardan sonra BM'nin Özbekistan'a yönelik kabul ettiği eleştiri raporuna Türkiye'nin destek vermesi kopukluğun sebepleri arasında sayılabilir.

⁵⁴ 2000 yılında Vladimir Putin'in cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte RF'nin eski Sovyet coğrafyasına yönelik Rusya dışında yaşayan Rusların ve haklarının korunması temel amaç olarak belirtilen politikasıdır. 10 Ocak 2000 tarihinde Ulusal Güvenlik Konsepti'ni, 21 Nisan 2000 tarihinde Askeri Doktrini kabul etmiştir. Kabul edilen doktrin ve konsept Putin'in 2008 yılına kadar bölgeye yönelik izleyeceği siyasetin yol haritasını oluşturmuştur ve dış politikadaki temel önceliğin Orta Asya'yı da içine alan yakın çevre bölgesi olduğunu duyurmuştur. Detaylı bilgi için bkz: Oktay Fırat Tanrısever, "Rusya Federasyonu'nun Orta Asya-Kafkasya Politikası: Yakın Çevre Doktrini'nin İflosu", der. Mustafa Aydın, *Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005, s. 43-68.

⁵⁵ Türk Konseyi, *Zirveler*, <https://www.turkkon.org/tr/zirveler>, (Çevrimiçi 12 Ekim 2021).

⁵⁶ Detaylı bilgi için bkz: "Nahçıvan Anlaşması", 3 Ekim 2019, https://www.turkkon.org/assets/pdf/temel_belgeler/Ev_Sahibi_Ulke_Anlasmasi_1_20140417_194044.pdf, (Çevrimiçi 4 Ekim 2021).

imî tarafsız devlet” statüsü gerekçesi ile üye olmamıştır. Özbekistan ise 2019 yılında üye olmuştur. Eylül 2010’da İstanbul’da düzenlenen 10. Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi ile örgüt teşekkül edilmiş ve sekretaryası İstanbul’da tesis edilerek çalışmalarına odaklanmıştır.⁵⁷ TDT’nin teşkilat şeması ise Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi, Aksakallar Konseyi ve Sekretarya olarak belirlenmiştir.

TDT’nin öncelikli hedefi, Türk dili konuşan ülkeler arasında dostane ilişkiler kurarak ortak tarih, kültür, kimlik birlikteliklerinin devam ettirilebilmesini sağlamaktır. Buradan hareketle de Türk dünyasında karşılıklı güven ortamını oluşturmak, örgüt içerisinde siyasi dayanışmayı güçlendirmek, ekonomik, askerî, sağlık ve teknik gibi alanlarda iş birliği imkânlarına ivme kazandırmaktır. Ayrıca Türk Dünyası’nın tarihi ve kültürel birikimlerini korumak ve yeni kültürel yapılaşmanın desteklenmesi de amaçlanmaktadır.

TDT’nin ilk toplantısı, 20-21 Ekim 2011 tarihlerinde Almatı’da “*Ekonomik İşbirliği*” konusuyla gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı kurumsal anlamda Türk Konseyi/Türk Devletleri Teşkilatı adı ile gerçekleştirilen ilk zirvedir. Zirvede TDT’nin kurumsallaşmasına yönelik anlaşma ve tüzükler üzerinde durulmuş ve bunlara son hali verilmiştir. Zirvenin diğer bir önemli yanı ise belirli bir tematik başlık altında toplanan ilk zirve olmasıdır. Zirvede üye ülkelerin aralarında mal, sermaye, hizmet ve teknoloji gibi alanlarda serbest dolaşıma imkân sağlamanın üzerinde durulmuş, bunun ekonomik iş birliğinin temel amacı olduğu ifade edilmiştir.

TDT İkinci Zirvesi “*Eğitim, Bilim ve Kültürel İşbirliği*” başlığı altında 22-23 Ağustos 2012’de Bişkek’te toplanmıştır. Burada alınan kararlar doğrultusunda Astana’da Türk Akademisi, Bakü’de ise Türk Kültür ve Mirası Vakfı’nın kurulması kararlaştırılmıştır. Bir sonraki toplantı yani Üçüncü Zirve, “*Ulaştırma Alanında İşbirliği*” temasıyla 15-16 Ağustos 2013 tarihinde Azerbaycan’ın Gebele kentinde düzenlenmiştir. Zirvenin sonucunda “*Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Dışişleri Bakanlıkları Arasında İşbirliği Protokolü*” kabul edilmiştir. Dördüncü Zirve toplantısı “*Turizm*” temasıyla, 4-5 Haziran 2014’te, Bodrum’da gerçekleşmiştir. Zirveye Türkmenistan Cumhurbaşkanı Gurbangulu Berdimuhamedov da katılmıştır. Zirve sonucunda “*Turizm Ortak İşbirliği Protokolü*” ile İpek Yolu üzerindeki Türk Devletleri’nin turizm destinasyonlarından oluşan “*Türk Konseyi-Modern İpek Yolu*” tur paketi oluşturulması girişimine ve “*Bölgesel Diaspora Merkezlerinin*” kurulması konularına Zirve Bildirisi’nde yer verilmiştir. Beşinci Zirve toplantısı 11 Eylül 2015 tarihinde “*Medya ve Enformasyon Teknolojileri*” temasıyla Astana’da yapılmıştır. Zirvede Türk Akademisi ile Türk Kültür ve Miras Vakfı çerçevesinde yapılacak anlaşmalar ile Türk Sporları ve Göçebe Kültür Merkezi’nin kurucu ve tamamlayıcı anlaşmaları imzalanmıştır. TDT Altıncı Zirve Toplantısı 3 Eylül 2018’de Kırgızistan’ın Çolpon-Ata şehrinde “*Gençlik ve Ulusal Sporlar*” temasıyla gerçekleştirilmiştir. Zirveye Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye ve Öz-

⁵⁷ “Türk Konseyi (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi)”, *Dışişleri Bakanlığı*, <https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa>, (Çevrimiçi 17 Eylül 2021).

bekistan cumhurbaşkanlarının yanı sıra Macaristan Başbakanı Viktor Orban ev sahibi ülkenin konuğu olarak katılmıştır. Zirve sonunda Çolpon-Ata Deklarasyonu imzalanmış, Macaristan'a TDT'ye gözlemci statüsü verme kararı onaylanmıştır.

15 Ekim 2019'da Bakü'de "*KOBİ'lerin Desteklenmesi*" temasıyla yedinci Zirve toplantısı gerçekleştirilmiştir. Üye devletler arasında "*Ortak Yatırım Fonu*"nun kurulması sürecinin hızlandırılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Özbekistan, TDT'ye tam üye sıfatıyla katılmıştır. TDT 10 Nisan 2020 tarihinde "*Covid-19 Salgınıyla Mücadelede İşbirliği ve Dayanışma*" konulu olağanüstü video konferans zirvesi düzenlenmiştir. Zirveye katılan Devlet Başkanları, KOVİD-19 konusunda TDT üyeleri arasında yardımlaşma seviyesini daha da ileriye taşıyacak sağlam temeller üzerinde, salgınla mücadelede ve sonuçlarını ortadan kaldırmada TDT içerisinde iş birliğini artırma ve uygulamadaki kararlılıklarını vurgulamışlardır. Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü Genel Direktörü Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus da konferansa katılarak Koronavirüs salgınıyla mücadelede çok taraflı iş birliğini artırmanın yolları üzerinde görüş alışverişinde bulunmuştur. Bu bağlamda salgınla mücadelede dayanışma ve ülkeler arasında koordinasyonu sağlamak hedeflenmiştir.⁵⁸

TDT ve ona bağlı alt kuruluşlar,⁵⁹ doksanlı yılların ikinci yarısında ortaya çıkan hayal kırıklığına rağmen, ilk dönemde atılan adımların ve 2000'li yılların ikinci yarısında gösterilen çabaların karşılıksız kalmadığının ve Türk Dünyası'nda iş birliği çalışmalarının kalıcı bir kurumsallaşma evresine geçtiğinin göstergeleridir. Hemen hepsi ilk temaslardan itibaren dile getirilmeye başlayan ancak doksanlı yıllarda siyasi nedenler ve kapasite eksikliği sebebiyle hayata geçirilemeyen bu projeler, Türkiye'nin 2000'li yıllar itibarıyla artan nüfuzu ve gücü ile orantılı olarak etkili siyasi, ekonomik, askerî ve kültürel ilişkiler ağı kurmayı başararak hayata geçirilmeye başlamıştır.⁶⁰

Nitekim TDT ile ilgili süreçteki gelişmelere baktığımızda kuruluş ve kurumsallaşma sürecinde TDT'nin kurumsal yapısından kaynaklanan problemler ve bölgesel önceliklerinden ötürü arzu edilen seviyeye ulaşamamış olsa da önemli bir yol alındığını ifade etmeliyiz. Özellikle Türkiye ve Kazakistan'ın bu süreçte göstermiş olduğu çaba ile üye ülkeler arasında siyasi, askerî ve ekonomik alanlarda önemli iş birliği imkânları sağlamıştır. Azerbaycan'ın da geçen süreçte üstlendiği önemli roller ile giderek artan etkinliği, Özbekistan'ın TDT'ye katılması yanında Türkmenistan ve Macaristan gibi iki önemli ülkenin de gözlemci konumunda TDT'nin içerisinde yer alması Türk Dünyası'nın birlikteliği ve bütünleşmesi yolunda önemli bir dönüm noktası olmuştur.

⁵⁸ "Türk Konseyi (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi)", *Dışişleri Bakanlığı*, <https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa>, (Çevrimiçi 17 Aralık 2021).

⁵⁹ Türk Devletleri Teşkilatı'nın ilişkili kurumları: Türksoy, Türkpa, Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı'dır. Detaylı bilgi için bkz: <https://www.turkkon.org/tr/iliskili-kurumlar>, 17 Aralık 2021.

⁶⁰ Mustafa Aydın, "Giriş", *30 Yılında Türk Cumhuriyetleri Bölgesel Politika*, der. Fırat Yıldız, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2021, s. 11.

Özbekistan'ın TDT'ye üyeliği, Türk soylu halklar arasında giderek ivme kazanan iş birliği imkânlarına yeni boyutlar ekleyecektir. Özbekistan ekonomik potansiyeli, stratejik konumu, askerî gücü ve köklü medeniyeti ile bölgesinin ve Türk Dünyası'nın en önemli ülkelerinden birisi konumundadır. Stratejik konumu, yüzyıllar boyunca büyük İpek Yolu güzergâhında bulunması ve önemli şehirlere sahip olması nedenleriyle Türk-İslam tarihinin ekonomi ve kültür merkezlerinden biri olmuştur.⁶¹ Ayrıca 35 milyona yaklaşan nüfusu ile de bölgenin genç ve hızla artan nüfusa sahip ülkesi konumundadır. Özbekistan'ın TDT'ye üyeliği, Türk Dünyası'nın Büyük Avrasya içerisindeki yerinin sağlamaşmasını, Kuşak-Yol İnisyatifi ve bölgesel güvenliğe dair faaliyetleri yönünden stratejik değerinin artmasını beraberinde getirmiştir.⁶² Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un ardından cumhurbaşkanlığı görevine seçilen Şevket Mirziyoyev yaptığı reformist hareketlerle ve Özbekistan'ın bölgede aktif ve dengeli politikalar izlemesiyle dikkat çekmiştir. Nitekim geride bıraktığı 5 yıllık cumhurbaşkanlığı süreci içerisinde de politikaları ile bölgedeki merkezî konumunu sağlamaştırılmıştır. Özbekistan'ın TDT'ye üyeliği hem TDT'nin değeri ve bütünleştirici yönünü ortaya koyacak hem de diğer ülkelerin etkileşiminde çarpan etkisi meydana getirecektir.⁶³

Özbekistan'ın sanayi ve tarım alanlarındaki gelişmişliği ve nüfus gücü sayesinde TDT üyeleri ile iş birliği imkân ve fırsatları doğmuştur. Tüm bu gelişmeler neticesinde bölgenin güvenliği açısından da Özbekistan istikrarını ve güvenliğin kilit noktasını oluşturmaktadır. Bölgesel güvenliğin sağlanması da bölge ülkelerinin ve bölge dışı aktörlerin iş birliği ile gösterecekleri yeni stratejilere bağlıdır. Bu bağlamda da TDT'nin etkin girişimleri, çalışmaları ve üye ülkelerinin çözüm odaklı refleksleri ile önemli bir yol katedileceği aşikârdır.

	Nüfus (Milyon)	Yüzölçümü (km ²)	GSYH (Milyar \$)	Askeri Harcamalar (GSYH'nin %'si)
Azerbaycan	10.110.116	86.600	42.607	5.39
Kazakistan	18.754.440	2.725	169.835	1.05
Kırgızistan	6.591.600	199.900	7.735	1.79
Özbekistan	34.232.050	448.978	57.707	3,5
Türkiye	84.339.067	783.562	720.101	2.77
Toplam	154.027.273	1.521.765	997.985	14,5

Kaynak: World Bank ve SIPRI verileri temel alınarak hazırlanmıştır.⁶⁴

⁶¹ Bağhdad Amreyev, "Türk Konseyi Genel Sekreterinin Özbekistan Cumhuriyetinin Türk Konseyine Üyeliğine İlişkin Açıklaması", https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-konseyi-genel-sekreterinin-ozbekistan-cumhuriyetinin-turk-konseyine-uyeligine-iliskin-aciklamasi_1880, (Çevrimiçi 12 Ekim 2021).

⁶² Fırat Purtaş, "İslam Kerimov Sonrası Özbekistan-Türkiye İlişkilerinin Kültürel Boyutu", *Zamanın Aşan Medeniyet Özbekistan Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Bahariye Sanat Atölyeleri, İstanbul 2019, s. 120.

⁶³ Kürşad Zorlu, "Türk Konseyi Tarihi Bir Dönüm Noktasında", 16 Eylül 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turk-konseyi-tarihi-bir-donum-noktasinda/1585009>, (Çevrimiçi 12 Ekim 2021).

⁶⁴ "The World Bank", <https://www.worldbank.org/en/home>, 27 Ekim 2021, "Stockholm International Peace Research Institute", (Çevrimiçi), <https://sipri.org/>, (Çevrimiçi 27 Ekim 2021).

TDT üyesi ülkelerin toplu halde incelenmesi durumunda, TDT'nin potansiyeli daha iyi anlaşılacaktır. Zira Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye'nin toplam nüfusunun yaklaşık 155 milyon, toplam yüzölçümünün 1 milyon 521 km², milli hasıllarının toplamının 997,9 milyar dolar olduğu dikkate alındığında ciddi bir jeopolitik ve jeoekonomik güç oluşturduğu görülecektir. Bu kapasitede olan bir uluslararası örgütün toplam askeri harcamasının da aslında azımsanmayacak ölçüde olması bazı jeopolitik gerçeklikleri de beraberinde getirmektedir. Söz konusu ülkelerin bölge güvenliği ile yakından ilgilenmesi, bölgeyi ilgilendiren askeri konulara da dâhil olması gereğini ortaya çıkarmaktadır. TDT, üye ülkelerin askeri kapasitelerini ve ilişkilerini geliştirmesi, aynı zamanda bölgesel sorunlara ve ilişki ağlarına dâhil olmaları için itici kuvvet oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra münferiden yapılan askeri harcamalar, ülkelerin kendi askeri eğilimlerini gösteren veriler olsa da esasen buradan TDT'nin askeri kapasitesi ve yükümlülükleri hakkında da çıkarımlar yapılabilecektir. Bu nedenle tablodaki askeri harcama verileri, TDT'nin menfaat ve güvenliği esas alan askeri eğilimlerinin olduğunu gösteren yerinde ve makul verilerdir.

Her geçen gün güçlenerek önemli adımlara imza atan TDT hem uluslararası arenada hem de bölgesel düzeyde üyeleri arasında yürüttüğü iş birliği süreçleri ile ivme kazanarak yoluna devam etmektedir. Örneğin Kovid-19 salgınına karşın küresel iş birliğine ihtiyaç hâsıl olmuştur. İhtiyaca binaen Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in teşebbüsleri ile "*Kovid-19 Salgınıyla Mücadelede İş Birliği ve Dayanışma*" başlıklı zirvede ortak çözüm üretmek amacıyla 10 Nisan 2020 tarihinde video konferans üzerinden bir araya gelmiştir. Bu girişimi ile TDT, devlet başkanları seviyesinde zirve yapan ilk uluslararası kuruluş olarak öne çıkmıştır. TDT'nin tarihinde de ilk defa olağanüstü bir zirve toplantısı olarak yerini almıştır. Toplantı neticesinde müşterek hareket etme ortamı sağlanmış, üye ülkeler arasında bilgi ve tecrübe paylaşımı sağlanmıştır. İş birliği ve yardımlaşma seviyesini yükseltmek için de kalıcı ortak veri tabanlarının ve epidemiyolojik izleme sistemlerinin kurulması için yazılım geliştirilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Nitekim TDT'ye yöneltilen "*yumuşak konulara fazlaca takılıp kalınması*" ve birliğin "*herhangi bir ciddi konuda müşterek siyasi irade ortaya koyamaması*" ithamları da çürütülmüştür.

Sağlık alanında yapılan iş birliği girişimleri askeri alana da taşınmıştır. Azerbaycan'ın Ermenistan tarafından yaklaşık 30 yıldır işgal altına olan topraklarında yaşanan silahlı çatışmalara yönelik TDT üyeleri; Azerbaycan'ın egemenliği ve toprak bütünlüğünü ön planda tutarak meselenin hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulması gerektiğinin altını çizmiştir. Özellikle Türkiye Azerbaycan'a bu konuda büyük destek vermiştir. 16 Ağustos 2010'da, Bakü'de imzalanan "*Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması*"⁶⁵ ile Tür-

⁶⁵ *Resmî Gazete*, "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması", <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/05/20110528M1-30.htm>, (Çevrimiçi 25 Eylül 2021).

kiye'nin savunma sanayisindeki gelişmeleri ve güçlü müzakereci yönü ile hem sahada hem de masada Azerbaycan'ın yanında olmuştur. Azerbaycan'ın Ermenistan karşısında kazandığı zafere önemli katkılar sunan Türk SİHA'ları Ermenistan ordusuna büyük kayıplar verdirmiş, sahada Azerbaycan Ordu-su'nun ilerleyişini sağlamıştır.

Türkiye'nin çok yönlü askerî ve teknik potansiyeli sahada Azerbaycan'ın en büyük destekçisi olmuştur. Bu örnek göstermektedir ki; Türkiye'nin askerî ve diplomatik alandaki hâkimiyeti TDT'nin kurumsallaşması üye ülkelere gelecekte perspektifleri açısından önemli bir etken olacaktır. Bu durum da TDT'nin iş birliğinin derinleşmesi ve bütünleşmesine zemin hazırlayacaktır.

TDT üye ülkeleri kritik bölgesel ve küresel meselelerde ortak tutum sergileme ve yaklaşım ifade etme açısından her geçen gün daha aktif ve istekli bir hâle gelmişlerdir. Örneğin, TDT, Suriye'nin kuzey kesimlerinde Türkiye'nin yürüttüğü meşru bir askerî operasyon olan Barış Pınarı Harekatı'nı desteklemiştir.⁶⁶ Kıbrıs'ta barışçıl, siyasi eşitlik temeline dayanan, güvenli ve müreffeh bir geleceğe yönelik Kıbrıs Türk halkının arzularını paylaştığını bildirmiştir.⁶⁷ Kırım konusunda ise TDT kayıtsız kalmamış, tarafları, diyalog ve uzlaşmayı teşvik etmeye çağırarak Kırım Tatar Türklerini Türk Dünyası'nın ayrılmaz bir parçası olarak ifade etmiştir.⁶⁸

Ayrıca TDT Yukarı Karabağ meselesinin Azerbaycan'ın bölünmez bütünlüğü ve uluslararası olarak tanınan sınırlarının dokunulmazlığı temelinde çözümlenmesi gerekliliğini kurumsallaşmasından itibaren net bir şekilde savunmaktaydı. Nitekim bu tutumu neticesinde Güney Kafkasya'da 30 yıldır dondurulmuş olan Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan çatışma, TDT'nin askerî ve siyasi iş birliği yapısı altında, Türkiye öncülüğünde dondurulmuş sorun olmaktan çıkıp çözüme yaklaştırılmıştır. TDT'nin bu tutumu Güney Kafkasya'da kalıcı barışın tesisi için önemli bir adım olmuştur. Bu durum, TDT için yeni fırsatlar doğuracak, bölgesel açıdan konumunu güçlendirecektir. Aynı zamanda göstermektedir ki; 30 yıl boyunca çatışmayı çözmek adına girişimde bulunan AGİT etkisiz kalmış, Rusya ve Çin öncülüğünde kurulan KGAÖ ve ŞİÖ gibi kurumlar ise bu konuda herhangi bir adım atmamıştır. Buna mukabil TDT üyesi olan Türkiye bir diğer üye ülke olan Azerbaycan'ın siyasi ve askerî açıdan yanında olarak olaya müdahil olmuş Güney Kafkasya'nın istikrara kavuşmasını sağlamıştır. Yaşanan bu sürecin sonucunda TDT özellikle bölgesel anlamda daha kararlı ve siyasi ve ekonomik alan başta olmak üzere askerî alanda da güçlü bir teşkilata dönüşecektir.

⁶⁶ M. Çağatay Güler, "Türk Konseyi'nden Barış Pınarı Harekatı'na Destek", *Kriter*, 3 Kasım 2019, <https://kriterdergi.com/dis-politika/turk-konseyninden-baris-pinari-harekatina-destek>, (Çevrimiçi 25 Eylül 2021).

⁶⁷ Cengiz Tomar, "Türk Dili Konuşan Ülkelerden Türk Devletlerine", *Anadolu Ajansı*, 15 Kasım 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turk-dili-konusan-ulkelerden-turk-devletlerine> / 2421214, (Çevrimiçi 22 Aralık 2021).

⁶⁸ "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Dördüncü Zirve Bildirisi", *Dışişleri Bakanlığı*, https://www.mfa.gov.tr/turk-dili-konusan-ulkeler-isbirligi-konseyi-dorduncu-zirvesi-taslak-bildirisi_5-haziran-2014_-bodrum_-turkiye.tr.mfa, (Çevrimiçi 16 Ekim 2021).

5. Sonuç ve Değerlendirme

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının üzerinden geçen 30 yılın sonunda her yönüyle değişen ve kalkınan Türk Cumhuriyetleri ile karşı karşıyayız. Bağımsızlıklarının ilk zamanlarına nazaran siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri alanda gelişen ve güçlenen, bağımsızlıklarını sağlamlaştıran Türk Cumhuriyetleri uluslararası arenada artık daha etkin yer almaktadırlar. İç siyasi gerginlikleri ve etnik çatışmaları ilk günlere kıyasla geride bırakan Türk Cumhuriyetleri, kendilerine özgü yönetim modelleri belirleyerek aktif dış politika tercihleriyle iş birliği mekanizmalarını güçlendirmektedirler.

Bölgenin güvenlik yapısına yönelik KGAÖ ve ŞİÖ, 16-17 Eylül 2021 tarihlerinde Afganistan gündemi ile Tacikistan'da toplantısında; bölge güvenliği, terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılık ile mücadele, Afganistan'daki barış sürecine yardım çağrısında bulunmuş ve Afganistan'da kapsayıcı bir hükümet kurmanın gerekli olduğu ifade etmiştir. Buna karşın ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinden sonra siyasi istikrarsızlık yaşayan Afganistan'ı kısa vadede tehlikeli günler beklemektedir. Nitekim ABD'den kalan son teknoloji silahların terör örgütü üyelerinin eline geçmesiyle birlikte, terör örgütlerinin bölgeye tehdidi daha da artacak, karşıt gruplar arasında yaşanan çatışmalar artması ihtimali vardır. Afganistan'ın iç istikrarsızlığı sürerken aynı zamanda ŞİÖ üyesi olan Hindistan ve Pakistan'ın aralarında sınır anlaşmazlıkları halen devam etmektedir. Bu durum örgütün işlevselliği konusunda soru işaretlerinde beraberinde getirmektedir. Keza Çin ve Hindistan arasında yaşanan çatışmalar da bir diğer sorundur. Türk Cumhuriyetleri açısından ise söz konusu uluslararası örgütlerin bölgesel güvenliğin tesisi ve iş birliği noktasında beklentilerin gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Özellikle son dönemde artan Kırgızistan-Tacikistan arasında yaşanan ihtilaflar ve yaklaşık otuz yıldır çözüme kavuşturulamayan Karabağ sorununa yönelik gösterilen pasif tutum bu görüşü desteklemektedir. Bölgesel örgütlere üye olarak da hem güvenlik hem de iş birliği fırsatlarını değerlendirmek isteyen Türk Cumhuriyetleri ne yazık ki istediği fırsatları ve beklentilerini elde edememiştir.

Bölgesel güçlerin bölgenin kronikleşen sorunlara yönelik bu tutumuna karşın Türk Cumhuriyetleri, iş birliği yaklaşımlarında güç ve nüfuz eksenindeki tutumunu sürdürmektedir. Akabinde de Türklük temelinde kültürel yakınlaşmayı hızla tesis etmekte olduklarına son zamanlarda yakından şahit olmaktayız. Öyle ki; KGAÖ ve ŞİÖ'nün beklentileri karşılayamaması bölgenin sorunlarına yönelik iş birliğini tesis edememiştir. Daha da önemlisi, KGAÖ'nün burada kapasiteden ziyade aktör merkezli hareket ettiği ve seçici davrandığı görülmektedir. Örneğin KGAÖ kurucu antlaşmasının 4. maddesi, kolektif savunma çerçevesinde üye devletlerden herhangi birine karşı yapılan tehditlere ittifak karşılığı ile yaklaşan bir Casus Foederis niteliğinde⁶⁹ olsa

⁶⁹ Kirill Krivosheev, "Does the Collective Security Treaty Organization Have a Future?", *Carnegie Moscow Center*, 8 Temmuz 2021, (Çevrimiçi), <https://carnegiemoscow.org/commentary/84923>, 10 Aralık 2021.

da daha önce Karabağ ve Gürcistan örneklerinde müşahede edildiği üzere, Rusya Federasyonu aslında KGAÖ'yü kendisi nazarında önemli ve stratejik olarak belirlenen bölgelerde siyasi etkisini korumak ve artırmak amacıyla bir bağlantı veya araç olarak değerlendirmekte ve kullanmaktadır. Öte yandan diğer örgütlere nazaran daha geç kurumsallaşmasını tamamlayan TDT ise her alanda iş birliği imkânlarını geliştirerek ivme kazanmaktadır.

Türk Cumhuriyetleri stratejik konumları nedeniyle yıllarca önemli ticaret yollarının güzergâhında bulunmuş, önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bu durum kurumsallaşan iş birliği imkânlarına derin zenginlikler ve tecrübeler katmaktadır. İlk defa gönüllü olarak bir araya gelen ve hegemonik ilişkilerden bağımsız olarak örgütlenen TDT, bölgeye yönelik nüfuz politikalarının olmaması ve aksine iş birliği ve bütünleşme idealinde olması yönüyle diğer uluslararası örgütlerden ayrılmaktadır. Bu durum üyeleri için de ayrı bir önem arz etmektedir. Nitekim bölgesel sorunların çözümünde çıkar gözetmeksizin büyük sorumluluklar üstlenen Türkiye'nin TDT içerisindeki iş birliğine dayalı girişimci vizyonu diğer üye ülkelerin de dikkatini çekerek daha çok sorumluluk üstlenmelerini sağlamıştır.

Bunun yanında son yıllarda gelişme gösteren Türk savunma sanayiinin sahada gösterdiği başarı üye ülkelere yönelik savunma alımlarını artırarak yeni iş birliği alanlarına imkân sağlayacaktır. Örneğin Ermenistan ile Azerbaycan arasında yaşanan 44 Gün Savaşı'nda Türkiye savunma sanayisindeki gelişmeleri ile sahada Azerbaycan'ın yanında olmuş ve yerli üretim silahları ile İngiltere savunma bakanının deyimiyle- "oyun değiştirici" bir rol oynamıştır.⁷⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere TDT üyesi iki ülkenin iş birliğini somut ve sonuç alıcı bir zemine oturtmayı başardığı gözükmektedir. Yukarı Karabağ'ın Ermenistan işgalinden kurtulması 30 yıldır sorunun çözülmesi için "çaba gösteren" AGİT, KGAÖ gibi örgütlerin girişimiyle değil 12 yıl gibi kısa bir süre önce kurulan TDT'nin üye ülkelerinin girişimleri ile işgali sonlandırmaya yönelik önemli bir adım atılmıştır. Bu durum, diğer Türk Cumhuriyetleri'ni de olumlu yönden etkilemiş ve karşılıklı askerî antlaşmalara sevk edeceği öngörülmüştür. Bunun sonucu olarak da yüksek oranda bağımlı oldukları Rus Savunma Sanayiine alternatif oluşturarak savunma alanındaki tedarikçi ülkeleri çeşitlendireceklerdir.

Daha da önemlisi, 2020 yılında meydana gelen Karabağ Savaşı Türk devletlerinin birbirleriyle askerî ittifak kurmasının elzem olduğu tezini ispatlamıştır. Türkiye ve Azerbaycan'ın zaman içerisinde görece güçlenmesi, iki ülkenin ortak hareket etmesiyle etkisini daha da artırmış ve nihayetinde 30 yıla yaklaşan işgalin önemli kısmı sona erdirilmiştir. Bu durum TDT'nin askerî ittifaka dönüşmesi halinde ne derece önemli bir aktör olacağını ortaya koymaktadır.

⁷⁰ İlyas Tayfun Salcı, "İngiltere Savunma Bakanı Türkiye'nin İHA'ları kullanımının 'oyun değiştirici' olduğunu söyledi", *Anadolu Ajansı*, 15 Temmuz 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ingiltere-savunma-bakani-turkiyenin-ihalari-kullanisinin-oyun-degistirici-oldugunu-soyledi/1911325>, (Çevrimiçi 22.12.2021).

Sonuç olarak Türk Cumhuriyetleri'nin, sınır komşuları Rusya ve Çin gibi bölge ülkeler ile ilişkilerini iyi tutmaya çalıştıkları görünmektedir. Diğer yandan da güvenliklerini sağlamak için ekonomik ve askerî açıdan küresel güç konumunda olan ABD ve TDT'nin en önemli aktörlerinden olan Türkiye ile arasında bir denge politikası gözetmektedirler. Tüm bunları yaparken de askerî ve ekonomik yapılarını kendi imkânları ölçüsünde güçlendirmeye çalışmaktadırlar.

Kaynaklar

- ALTINDAĞ, Zehra Altundağ: “Geçmişten Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü”, *Avrasya Etütleri*, 2016.
- AMREYEV, Baghdad: “Türk Konseyi Genel Sekreterinin Özbekistan Cumhuriyetinin Türk Konseyine Üyeliğine İlişkin Açıklaması”, https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-konseyi-genel-sekreterinin-ozbekistan-cumhuriyetinin-turk-konseyine-uyeligine-iliskin-aciklamasi_1880, (Çevrimiçi 12 Ekim 2021).
- ARYNBEK, Aidana: “Armenia-Russia Relations in the Framework of the Collective Security Treaty Organization”, *Akhmet Yassawi University Eurasian Research Intitute Weekly E-Bulletin*, 2016.
- AYDIN, Mustafa: “Giriş”, *30 Yılında Türk Cumhuriyetleri Bölgesel Politika*, (der. Fırat Yaldız), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2021.
- BAIMURATOV, Beimit: *Orta Asya’da Bir Güvenlik Örgütü Olarak Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- BORDYUJA, Nikola: “The Kollektive Security Treaty Organization: A Brief Overview”, (Çevrimiçi), <https://ifsh.de/file-CORE/documents/yearbook/english/10/Bord-yuzha-en.pdf>, 9 Eylül 2021.
- ÇAĞAN ELBİR, Hazel: “Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü’nün Yeni Genel Sekreteri ve Rusya’nın Ermenistan Üzerindeki Etkisi”, *AVİM*, 28 Nisan 2017, (Çevrimiçi), <https://avim.org.tr/tr/Yorum/KOLEKTIF-GUVENLIK-ANLASMASI-ORGUTU-NIN-YENI-GENEL-SEKRETERI-VE-RUSYA-NIN-ERMENISTAN-UZERINDEKI-ETKISI>, 10 Ekim 2021.
- CHUNTULOV: “KGAÖ’nün Avrasya’da Güvenliğin İstikrarındaki Rolü”, *IV. Uluslararası Türk-Asya Kongresi: Asya’da Bölgesel Örgütler, Kurumsallaşma ve İş Birliği*, Tasam Yayınları, İstanbul.
- TOMAR, Cengiz: “Türk Dili Konuşan Ülkelerden Türk Devletlerine”, *Anadolu Ajansı*, 15 Kasım 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turk-dili-konusan-ulkelerden-turk-devletlerine/2421214>, (Çevrimiçi 22 Aralık 2021).
- DEMİREL, Ege: “Rus Dış Politikasında Güvenlik Faktörü”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11/28, 2019.
- DOYGAN, E. F. - ROZANOV, A. A.: *Collective Security Treaty Organisation: (2002-2009)*, *Center for Foreign and Security Studies*, 2010.
- GOLDEN, Peter B.: *Dünya Tarihinde Orta Asya*, Ötügen Yayınevi, İstanbul 2018.
- GORECKI, Wojciech: “Russia’s Position on the Events in Kyrgyzstan”, *Centre For Eastern Studies*, 2010.
- GÜLER, M. Çağatay: “Türk Konseyi’nden Barış Pınarı Harekatı’na Destek”, *Kriter*, 3 Kasım 2019, <https://kriterdergi.com/dis-politika/turk-konseyinden-baris-pinari-harekatina-destek>, (Çevrimiçi 25 Eylül 2021).

- İPEK, Cemil Doğan: *Frankofoni ile Türk Konseyi'nin Mukayesesi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2019.
- KARIMOV, Navruz Karimov: "Effectiveness of the CSTO in the Context of the Changing Regional Security System", *A Project of Institute for War and Peace Reporting*, 11 Ocak 2021, <https://cabar.asia/en/effectiveness-of-the-csto-in-the-context-of-the-changing-regional-security-system>, (Çevrimiçi 26 Ekim 2021).
- KAYA, Rüştü: "Orta Asya "Bölgesel Güvenlik Kompleksi" ve Şanghay İşbirliği Örgütü", *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, Temmuz 2019.
- KRIVOSHEEBV, Kirill: "Does the Collective Security Treaty Organization Have a Future?", *Carnegie Moscow Center*, 8 Temmuz 2021, <https://carnegiemoscow.org/commentary/84923>, (Çevrimiçi 10 Aralık 2021).
- KUŞÇU SÖNMEZ, Eda: "Çin'in Bölgesel Hegemonya Araçları Olarak Asya Pasifikte Uluslararası Örgütler", *DAAD*, 2020.
- MACKINDER, Halford John: "The Geographical Pivot of History (1904)", *The Geographical Journal*, 2004.
- MAIMAITIALI, Kasimu: "Avrasya'da Bölgesel İstikrar ve İktisadi Kalkınmadaki Rolü Açısından Şanghay İşbirliği Örgütü", *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Temmuz 2018.
- MATVEYEV, V. A.: "Ekonomiçeskoye Sotrudniçestvo Stran-Çlenov ŞOS: Energetičeskii Aspekt, Şanhayskaya Oeganizatsiya Sotrudniçestva", *Ot Stanovleniya K Vsestoron-nemu Razvitiyu*, MGİMO Üniversitesi, Moskva 2008.
- NIKITINA, Yulia: "The Collective Security Treaty Organization Through the Looking Glass", *Problems of Post-Communism*, 59/3 2012.
- ÖZTÜRK, Muammer: "Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın Uluslararası İlişkiler Tasarımı", *Avrasya Etütleri*, 2014.
- PURTAŞ, Fırat: "Orta Asya'nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya'da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri", *Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası Dergisi*, 2008.
- PURTAŞ, Fırat: "İslam Kerimov Sonrası Özbekistan-Türkiye İlişkilerinin Kültürel Boyutu", *Zamanın Aşan Medeniyet Özbekistan Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Bahariye Sanat Atölyeleri, İstanbul 2019.
- SALCI, İlyas Tayfun: "İngiltere Savunma Bakanı Türkiye'nin İHA'ları kullanımının 'oyun değiştirici' olduğunu söyledi", *Anadolu Ajansı*, 15 Temmuz 2020, (Çevrimiçi), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ingiltere-savunma-bakani-turkiyenin-ihaları-kullanisinin-oyun-degistirici-oldugunu-soyledi/1911325>, 22.12.2021.
- SEMERIKOV, Valeriy: "KGAÖ'nün Kolektif Güvenlik Sistemi", *TASAM*, 2013.
- SOMONCUĞLU, Anar: "Rusya-Orta Asya İlişkilerinde Kolektif Güvenlik", *21. YY. Türkiye Enstitüsü*, 5 Ocak 2011, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/rusya-orta-asya-iliskilerinde-kolektif-guvenlik>, (Çevrimiçi 9 Eylül 2021).
- TANRISEVER, Oktay Fırat: "Rusya Federasyonu'nun Orta Asya-Kafkasya Politikası: 'Yakın Çevre' Doktrini'nin İflası", der. Mustafa Aydın, *Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005.
- TORUN, Abdullah: "Bölgesel Hegemonyanın Bir Aracı Olarak Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü", *OAKA*, Cilt: 9, Sayı: 19, 2015.
- Tüysüzöğlü G.: Rusya Dış Politikası'nın Etkin Silahı: Donmuş Çatışma Bölgeleri, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2017; 13(26): 185-219.
- WEINSTEIN, Adam: "Russian Phoenix: The Collective Security Treaty Organization",

- The White head Journal of Diplomacy and International Relations*, No 1, 2019.
- WEITZ, Richar: “Assessing the Collective Security Treaty Organization: Capabilities and Vulnerabilities”, *United States Army War College Press*, 2018.
- YARDIMCIOĞLU, Mahmut - KOÇARASLAN, Hüseyin: “Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü”, *Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2012; Eda Kuşçu Sönmez, a.g.e..
- YESEVİ, Çağla Gül: “Orta Asya’da İşbirliği ve Bütünleşme: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü Örneği”, *Küresel Eğilimler Serisi Çalışma Kağıdı*, 2013.
- “Collective Security Treaty of 15 May 1992”, *Collective Security Treaty Organization*, 23 Nisan 2012, https://en.odkb-csto.org/documents/documents/dogovor_o_kollektivnoy_bezopasnosti/, (Çevrimiçi 9 Eylül 2021).
- “KGAÖ Toplantısında Konuşan Putin: Renkli Devrimlere Müsaade Etmeyeceğiz”, 10 Ocak 2022, <https://tr.sputniknews.com/20220110/kazakistana-baris-gucu-gonderen-kgao-ulkelerinin-olaganustu-toplantisi-basladi-1052569274.html>, (Çevrimiçi 11 Ocak 2022).
- “Nahçıvan Anlaşması”, 3 Ekim 2019, https://www.turkkon.org/assets/pdf/temel_belgeler/Ev_Sahibi_Ulke_Anlasmasi1_20140417_194044.pdf, (Çevrimiçi 4 Ekim 2021).
- “Özbekistan Cumhurbaşkanı Mirziyoyev’den Şanghay İşbirliği Örgütü’ne 6 Öneri”, *Kırım Haber Ajansı*, 14 Haziran 2019, (Çevrimiçi), <https://qha.com.tr/haberler/ozbekistan-cumhurbaskani-mirziyoyev-den-sangay-isbirligi-orgutu-ne-6-one-ri/43882/>, 11 Eylül 2021.
- “Rusya: Dağlık Karabağ’ı savunma yükümlülüğümüz yok”, 07 Ekim 2020, (Çevrimiçi), <https://www.dw.com/tr/rusya-da%C4%9Fl%C4%B1k-karaba%C4%9F%C4%B1-savunma-y%C3%BCk%C3%BCml%C3%BCl%C3%BC%C4%9F%C3%BCm%C3%BCz-yok/a-55192117>, 15 Ocak 2022.
- “The CSTO Structure”, *Collective Security Treaty Organization*, https://en.odkb-csto.org/structure/index.php?spphrase_id=65727, (Çevrimiçi 9 Eylül 2021).
- “The World Bank”, (Çevrimiçi), <https://www.worldbank.org/en/home>, 27 Ekim 2021, “Stockholm International Peace Research Institute”, (Çevrimiçi), <https://sipri.org/>, 27 Ekim 2021.
- “Türk Konseyi (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi)”, *Dışişleri Bakanlığı*, <https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa>, (Çevrimiçi 17 Eylül 2021).
- “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Dördüncü Zirve Bildirisi”, *Dışişleri Bakanlığı*, (Çevrimiçi), https://www.mfa.gov.tr/turk-dili-konusan-ulkeler-isbirligi-konseyi-dorduncu-zirvesi-taslak-bildirisi_-5-haziran-2014_-bodrum_-turkiye.tr.mfa, 16 Ekim 2021.
- Türk Konseyi, *Zirveler*, (Çevrimiçi), <https://www.turkkon.org/tr/zirveler>, 12 Ekim 2021.
- Türk Konseyi’nin ilişkili kurumları: Türksoy, Türkpa, Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı’dır. Detaylı bilgi için bkz: <https://www.turkkon.org/tr/iliskili-kurumlar>, 17 Ekim 2021.
- ZORLU, Kürşad, “Türk Konseyi Tarihi Bir Dönüm Noktasında”, *Anadolu Ajansı*, 16 Eylül 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turk-konseyi-tarihi-bir-donum-noktasinda/1585009>, (Çevrimiçi 12 Ekim 2021).

Extended Abstract

The Cooperation Of Turkic Republics With The International Organizations Within The Context Of Regional Concerns

The disintegration of the Soviet Union at the end of the twentieth century brought along a process that affected the whole world. The bipolar era has ended, the East-West polarization has disappeared and the balance of power in the world has completely changed. This new system has also been a historical turning point for the Turkic Republics. The Turkic Republics (Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Turkmenistan), which gained their independence with the new system, have been in many cooperation processes in the economic, political, military and cultural fields in order to be included in the system and fulfill their state formations. The states, which have not been able to overcome the problems in terms of security for many years, have had to give importance to their relations with regional organizations.

With the new era came some problems. The Turkic Republics, geographically located in the Turkestan region, were both inexperienced and unprepared to use the advantages given by the geography. As a matter of fact, Turkistan; Including the Caspian basin, has the world's leading energy resources after the Middle East and quite rich in quantity. The area itself is a neighbor to strategically important countries such as Russia, China, Iran, India, Afghanistan and Pakistan. Due to its location, that is, being a bridge that can connect the East and the West, the region has an important place in terms of route competition and energy security between both regional and global powers.

Despite the economic and terror problems it was facing in the 1990's, Turkey became the first country to recognize the independence of the Turkic Republics and therefore became the first country to have entered into multilateral cooperation with these countries. It has also included the improvement of its relations among the primary objectives of its Turkic foreign policy. The Turkic Republics, which just gained their independence, needed a guide who would guide them in the new world order and share their experiences. Turkey in this case, acted as a guide and therefore guided the sister countries while simultaneously supporting these republics in the presence of international institutions. As a matter of fact, the process of the Turkic Speaking Countries Heads of State Summits under the leadership of Turkey started as a forum in 1992 and helped to develop coordination and cooperation opportunities in many fields from economy to education, from political cultural fields to tourism in the process that continued until 2010 when the Secretariat of the Turkic Council was established.

In addition, the Turkic Republics have joined many regional or non-regional alliances in order to ensure their economic and political security and to counter possible threats. Of these, they joined the Collective Security Treaty Organization (CSTO) and the Shanghai Cooperation Organization (SCO), the

military security organization led by Russia. Although the Turkic Republics kept their distance from the Collective Security Treaty Organization and the Shanghai Cooperation Organization, other Turkic Republics other than Azerbaijan had to become members of these organizations in the first place. The reason behind this obligation lies primarily in the fact that they were newly established and the Russian influence is still very much felt on them. As the Turkic Republics matured their economic, political and military independence over time, they suspended their membership in the organization or showed their relative strength and influence in the organization.

Turkic Republics have also been affected by the ongoing globalization and regionalization all over the world. With the initiation of a new era of globalization, economic, political, social, military and cultural relations between states have gradually deepened and cooperation initiatives have increased. In addition to this, increasing extremism and terrorism all over the world has also become a common security problem of the Turkic Republics. As a result, in the last 30 years, there have been important developments that have given the states a common institutional identity as a result of the efforts to strengthen the relations between the Turkic states.

The Turkic Heads of State form, which started under the leadership of Turkey, increased the level of cooperation over the years in order for the Turkic Republics to show themselves in the international arena and adapt to the new international system, and as of 2009 the International Organization of Turkic Culture (TÜRKSOY), the Parliamentary Assembly of Turkic Speaking Countries (TÜRKPA) and It has also completed the institutionalization process with institutions such as the Cooperation Council of Turkic Speaking Countries, (Turkic Council)/ Organization of Turkic States.

In this study, the solution of the security problems of the international organizations of which the Turkic Republics are members and the possibilities of military cooperation are emphasized. The current security policies and cooperation initiatives of the organizations that the Turkic Republics are members of were examined. In this context, the establishment processes, structures and security implications of the Collective Security Treaty Organization, Shanghai Cooperation Organization and the Organization of Turkic States are discussed. In addition, the country-based results of the organization's relative approaches to the problems among its members and to internal and external threats are discussed. Within the scope of all these results, economic, political and military cooperation opportunities and opportunities were also evaluated.